

Bakalářská práce

Analýza mluvených projevů přednášejících v ekonomických oborech Technické univerzity v Liberci z hlediska spisovnosti

Studijní program:

B0232A090012 Česká filologie pro praxi

Autor práce:

Eliška Kellerová

Vedoucí práce:

PhDr. Alex Röhrich, Ph.D.

Katedra českého jazyka a literatury

Liberec 2024

Zadání bakalářské práce

Analýza mluvených projevů přednášejících v ekonomických oborech Technické univerzity v Liberci z hlediska spisovnosti

<i>Jméno a příjmení:</i>	Eliška Kellerová
<i>Osobní číslo:</i>	P21000659
<i>Studijní program:</i>	B0232A090012 Česká filologie pro praxi
<i>Zadávající katedra:</i>	Katedra českého jazyka a literatury
<i>Akademický rok:</i>	2022/2023

Zásady pro vypracování:

Tato bakalářská práce se zabývá mluveným projevem přednášejících v ekonomických oborech Technické univerzity v Liberci. Teoretická část se věnuje kultuře mluveného projevu, spisovnosti a nespisovnosti českého jazyka a jejich definici a roli ve veřejném mluveném projevu. Analytická část se zaměřuje na konkrétní mluvené projevy a jejich analýzu z hlediska použití standardního kódu. Za cíl si klade poukázat v projevech na prvky hovorového či i nespisovného jazyka a analyzovat jejich použití.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování práce:

tištěná/elektronická

Jazyk práce:

čeština

Seznam odborné literatury:

BACHMANNOVÁ, J. Mluvený projev spisovný a nespisovný. *Naše řeč*. 1995, roč. 78(4), 197-201.

Dostupný z [www: http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7256](http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7256).

ČECHOVÁ, M. *Čeština – řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7235-413-9.

DANEŠ, F. Kultura mluvených projevů. *Naše řeč*. 1969, roč. 52(2-3), 95-109. Dostupný z [www: http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5437](http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5437)

HÁJKOVÁ, E. *Český jazyk a kultura mluveného projevu*. 1. vyd. Praha: UK, 2003. ISBN 80-7290-117-6.

HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ, J. *Česká výslovnostní norma*. 1. vyd. Praha: Scientia, 1995. ISBN 80-85827-93-X.

HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ, J. *Kultura mluveného projevu*. 1. vyd. Praha: IPOS, 1994. ISBN 80-7068-087-3.

NEBESKÁ, I. *Jazyk, norma, spisovnost*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0688-7.

Vedoucí práce:

PhDr. Alex Röhrich, Ph.D.

Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání práce:

30. dubna 2023

Předpokládaný termín odevzdání: 30. dubna 2024

L.S.

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

doc. PhDr. Jasňa Pacovská, CSc.
garant studijního programu

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat PhDr. Alexovi Röhrichovi, Ph.D. za odborné vedení mé práce, za jeho čas a cenné poznámky. Také bych ráda poděkovala všem přednášejícím, kteří mi umožnili navštívit jejich přednášky a zpracovat jejich odborný projev.

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá mluveným projevem přednášejících v ekonomických oborech Technické univerzity v Liberci. První část teoretické části se věnuje mluvenému projevu, jeho rozdílu oproti projevu psanému, slovotvorným činitelům a funkčním stylům. Druhá část rozebírá spisovnost a nespisovnost českého jazyka. Analytická část se zaměřuje na konkrétní mluvené projevy pěti pedagogů a jejich analýzu z hlediska použití standardního kódu. Za cíl si klade poukázat na prvky hovorového a nespisovného jazyka a analyzovat jejich použití.

Klíčová slova

Jazyková analýza, mluvený projev, spisovnost, nespisovnost, hovorová čeština, obecná čeština

Annotation

This bachelor's thesis is focused on the spoken language of lecturers in the economic fields of Technical University of Liberec. The first part of the theoretical part is devoted to spoken speech, its difference from written speech, word-forming factors and functional styles. The second part analyzes the literary and non-literary nature of the Czech language. The analytical part focuses on specific speeches of five pedagogues and their analysis from the point of view of the use of a standard code. It aims to point out the elements of colloquial and general language and analyze their use.

Key words

Language analysis, spoken language, standard language, non-standard language, colloquial Czech language, general Czech language

Obsah

1 Úvod.....	10
Teoretická část.....	11
2 Mluvený projev.....	11
2.1 Rozdíl mezi psaným a mluveným projevem.....	11
2.2 Druhy mluvených projevů.....	12
2.2.1 Pracovní a didaktický projev.....	13
2.3 Činitele ovlivňující mluvený projev.....	14
2.3.1 Subjektivní slohotvorné činitele.....	15
2.3.2 Objektivní slohotvorné činitele.....	15
2.3.2.1 Funkce projevu.....	15
2.3.2.2 Ráz komunikátu.....	16
2.3.2.3 Místo a čas komunikace.....	16
2.3.2.4 Adresáti.....	17
2.3.2.5 Míra spontánnosti a připravenosti komunikace.....	18
2.3.2.6 Téma a jeho uchopení.....	18
2.4 Funkční styl.....	19
2.4.1 Funkční styl odborný.....	19
3 Spisovný a nespisovný jazyk.....	22
3.1 Norma, úzus, kodifikace.....	22
3.2 Spisovný jazyk.....	23
3.2.1 Hovorová čeština.....	24
3.2.1.1 Jevy hovorové češtiny.....	25
3.3 Nespisovný jazyk.....	25
3.3.1 Dialekty.....	25
3.3.2 Interdialekty.....	25
3.3.2.1 Obecná čeština.....	26
3.3.2.1.1 Jevy obecné češtiny.....	26
3.3.3 Sociolekty.....	27
Analytická část.....	28
4 Metodologie a hypotézy.....	28
5 Analýza.....	30
5.1 Subjekt 1.....	30
5.1.1 Fonetická rovina.....	30
5.1.2 Morfologická rovina.....	31
5.1.3 Lexikální rovina.....	33
5.1.4 Syntaktická rovina.....	34
5.1.5 Shrnutí.....	36
5.2 Subjekt 2.....	37
5.2.1 Fonetická rovina.....	37
5.2.2 Morfologická rovina.....	38
5.2.3 Lexikální rovina.....	40
5.2.4 Syntaktická rovina.....	41
5.2.5 Shrnutí.....	42
5.3 Subjekt 3.....	43
5.3.1 Fonetická rovina.....	43
5.3.2 Morfologická rovina.....	44
5.3.3 Lexikální rovina.....	45

5.3.4 Syntaktická rovina.....	45
5.3.5 Shrnutí.....	46
5.4 Subjekt 4.....	47
5.4.1 Fonetická rovina.....	47
5.4.2 Morfologická rovina.....	47
5.4.3 Lexikální rovina.....	48
5.4.4 Syntaktická rovina.....	49
5.4.5 Shrnutí.....	51
5.5 Subjekt 5.....	52
5.5.1 Fonetická rovina.....	52
5.5.2 Morfologická rovina.....	52
5.5.3 Lexikální rovina.....	53
5.5.4 Syntaktická rovina.....	53
5.5.5 Shrnutí.....	55
6 Závěr.....	56
7 Seznam-použitých zdrojů.....	59
7.1 Knižní zdroje.....	59
7.2 Internetové zdroje.....	60

Seznam použitých zkratk a symbolů

M1 – mluvčí číslo jedna

M2 – mluvčí číslo dva

M3 – mluvčí číslo tři

M4 – mluvčí číslo čtyři

M5 – mluvčí číslo pět

1 Úvod

Předkládaná bakalářská práce si klade za cíl analyzovat konkrétní mluvené projevy pedagogů a pedagožek přednášejících v ekonomických oborech Technické univerzity v Liberci. Zabývá se především přítomností a četností spisovných, hovorových a nespisovných prvků. Důraz je kladen na zhodnocení funkčnosti užívaných prvků, porovnání jednotlivých přednášejících mezi sebou a celkový dojem z jednotlivých přednášek.

Práce je rozdělena do části teoretické a analytické. Teoretická část se v první řadě zabývá mluveným projevem obecně. Předkládá jeho definici, charakteristické rysy a porovnává ho s projevem psaným. Představuje druhy mluvených veřejných projevů dle náležitých kritérií a dále se věnuje jednomu konkrétnímu druhu projevu, kterým je projev didaktický. Vysvětluje, jaké jsou faktory ovlivňující projev, systematicky je člení a podrobněji specifikuje. Důraz je kladen také na funkční styl odborný, který je stěžejní pro povahu zkoumaných ukázek. V druhém úseku teoretické části práce nahlíží na jazyk spisovný a nespisovný. Předkládá především dělení tohoto problému, terminologii a příklady jevů hovorové a obecné češtiny. Tato kapitola je stěžejní pro analytickou část práce.

Jak je již řečeno, analytická část se zabývá analýzou konkrétních projevů. Pro tuto práci je využita metoda sběru dat, při které jsou na diktafon nahrávány mluvené projevy přednášejících z ekonomické fakulty Technické univerzity v Liberci. Jakékoliv odchylky od normy jsou následně zaznamenávány a celý projev je vyhodnocen z hlediska funkčnosti. Na projevy je pohlíženo z fonologické, morfologické, syntaktické, i lexikální stránky

Ekonomická fakulta Technické univerzity v Liberci byla pro účely práce vybrána ze dvou důvodů. Prvním je osobní zkušenost navštěvování přednášek na této fakultě. Druhým je předpoklad, že přednášející na nepedagogických oborech budou méně pozorní k užívání nespisovné a obecné češtiny.

Teoretická část

2 Mluvený projev

Český jazyk, stejně jako každý kulturní jazyk, je definován v podobě mluvené (zvukové) a psané (grafické). Přestože obě podoby mají za cíl vyjádření myšlenek komunikátora, formují tento cíl rozdílným způsobem. Psaná forma jazyka využívá standardizované symboly neboli písmo, k vizuálnímu zápisu, kdežto mluvená forma využívá řeč.¹

I z toho důvodu, že je mluvený jazyk rychlejší, snazší a praktičtější, je pro většinu lidí samozřejmostí a přirozeností a je téměř nemožné obejít se bez něj v každodenním životě. Každý člověk má možnost využít ho nespočtem způsobů, mezi něž například patří popis okolního světa, vyjádření emocí, přesvědčování či řešení problémů.

2.1 Rozdíl mezi psaným a mluveným projevem

Jak je již popsáno výše, zásadní rozdíl mezi psaným a mluveným projevem spočívá v jejich formě. Psaný projev ke svému zhmotnění využívá písma a mluvený projev využívá řeči. Nejedná se ale o jediný rozdíl mezi těmito dvěma skutečnostmi.

V první řadě je důležité zmínit, že minimum textů se vyskytuje pouze v podobě čistě mluvené nebo psané. Jak uvádí nový encyklopedický slovník češtiny: „*S psanými a mluvenými texty se v „čisté“ podobě, se všemi uvedenými vlastnostmi setkáváme jen zcela výjimečně; většina textů se pohybuje mezi oběma póly a různě kombinuje jejich charakteristiky.*“²

Pro psaný text je typická především: „[...] *větší formálnost, složitější tematika, dekontextualizovanost, vyvázanost ze situace, statičnost, spíše abstraktní, racionální povaha, objektivnost, analytický, logický přístup, vysoká organizovanost, uspořádanost, integrovanost, kontinuálnost, explicitnost a určitost.*“³ Mimo to je psaný projev také příznačný svou uspořádaností a organizací. Využívá složitých syntaktických struktur v podobě například složitých souvětí a kondenzace.⁴

1 HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ, Jiřina; ŠRÁMKOVÁ, Vítězslava. *Mluvený projev a přednes*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 7.

2 HOFFMANNOVÁ, Jana. *Projevy mluvené a psané*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. [cit. 2024-04-17]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/PROJEVY_MLUVENÉ_A_PSANÉ>.

3 Tamtéž.

4 HOFFMANNOVÁ, Jana. *Projevy mluvené a psané*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.),

Mluvený projev stojí ve značném kontrastu k psanému. Je pro něj naopak příznačná „[...] *nepřipravenost, spontánnost, neformálnost; jednodušší tematika, silná vazba na situaci, dynamičnost, subjektivnost, emocionální zaujetí, značná konkrétnost, nízký stupeň organizovanosti a uspořádanosti, fragmentárnost, implicitnost, neurčitost.*“⁵, i když to nebývá pravidlem zvláště u didaktických projevů, kterým se práce věnuje dále. Syntax těchto projevů se vyznačuje parataxí, odchylkami od větné stavby, opakováním výrazů, opravami v projevu a dalším. V mluveném projevu si můžeme také všimnout častého výskytu ukazovacích zájmen, kontaktních prostředků, vycpávkových výrazů či hezitačních zvuků.⁶ Pro záměry práce jsou ovšem nejdůležitější výrazy spisovné a nespisovné, o kterých je pojednáváno ve druhé kapitole.

Jeden ze zásadních rozdílů mezi psanou a mluvenou formou projevu spočívá také v adresátovi. Dle Čechové mluvené projevy: „*Poskytují také široké možnosti pro navazování kontaktů s adresátem. Jde o kontakt přímý, nezprostředkovaný, zamýšlený monolog může přecházet v dialog a přímý mluvený kontakt je realizován ve střídajících se replikách.*“⁷ Tématu adresáta se práce dále věnuje v kapitole objektivních slohotvorných činitelů.

V poslední řadě zmíníme prostředky paralingvální, například zvukové, které jsou typické pouze pro mluvené projevy, jelikož se v psaném textu objevit nemohou. Čechová jako příklady paralingválních prostředků udává: „*Mluví může různě měnit tempo projevu, sílu, výšku hlasu a docílit zvýraznění komunikace vhodně zvolenou dynamičností a intonací.*“⁸ Za zmínku stojí také prostředky extralingální, především mimika a gestikulace; které mluvený projev doprovází buď záměrně, nebo bezděčně.⁹

2.2 Druhy mluvených projevů

Stejně jako každý další problém, i mluvené projevy se dají dle specifických hledisek klasifikovat a třídit. Snahy o kategorizování projevů a vytvoření jistého systému lze najít již ve starověku u samotného zrodu rétoriky.¹⁰

CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. [cit. 2024-04-17].

Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/PROJEVY_MLUVENÉ_A_PSANÉ>.

5 Tamtéž.

6 Tamtéž.

7 ČECHOVÁ, Marie; KRČMOVÁ, Marie a MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 81. ISBN 978-80-7106-961-4.

8 Tamtéž.

9 Tamtéž.

10 LANGER, Antonín. *Úspěch veřejné promluvy: Kapitoly z rétoriky*. Praha: Fortuna, 1993, s. 70. ISBN 80-7168-063-X.

Jedno ze zásadních dělení spočívá v situaci, ve které projev vzniká: oficiální veřejný, oficiální neveřejný, neoficiální veřejný a neoficiální neveřejný. Bakalářská práce se pro své účely zabývá především oficiálními veřejnými mluvenými projevy.¹¹

Mluvené veřejné projevy se dají členit dle velkého množství specifíků, která jsou nedílnou součástí každého projevu. Langer mezi tato specifika řadí:

- obsah, neboli náplň či téma projevu,
- místo, na kterém je projev přednesen,
- délku trvání (kratší rozsah mají promluvy a přípitky, delší projevy bývají politické, didaktické anebo náboženské),
- formu (individuální, skupinové, pódiové),
- cíl a společenský význam (politické, náboženské, soudní, výchovné apod.),
- vyhraněnost (pracovní, informativní, oslavné atd.).

Projevy je možné rozdělit na šest základních typů, kterými jsou politický, společenský, pracovní, soudní, náboženský a didaktický. Toto dělení je ale čistě teoretické, jelikož hranice mezi jednotlivými typy se navzájem stírají a typy se prolínají. Takového mísení se obvykle vyvarují pouze kratší projevy.¹²

2.2.1 Pracovní a didaktický projev

Z důvodu zaměření této bakalářské práce bude kladen důraz především na projev didaktický a pracovní, protože právě tyto projevy budou analyzovány u pedagogů a pedagožek ekonomických oborů.

Pro tyto projevy jsou stěžejní věcnost, přesnost a znalost odborných informací, které chce řečník předat svému publiku. Dialog a debata jsou klíčovými prvky v řešení problémů a odborné diskuse a také jedním z útvarů pracovních projevů. Profesionální odborný projev preferuje písemnou formu, jelikož vyžaduje objektivní argumentaci, logickou dedukci a klidné uvážení, což často vylučuje emocionální projev. Proto je mluvený profesionální projev zpravidla předem

11 LANGER, Antonín. *Úspěch veřejné promluvy: Kapitoly z rétoriky*. Praha: Fortuna, 1993, s. 71. ISBN 80-7168-063-X.

12 Tamtéž, s. 71.

přípravený a často čtený, což je v kontextu odborných prezentací zcela pochopitelné, zvláště kvůli rozsahu informací.¹³

Didaktická řeč je využívána primárně na školní půdě, není to ale pravidlem. Vyznačuje se dialogickým stylem, kde se pedagogova osobnost plně projevuje v interakci s žáky, což je neodmyslitelnou součástí výuky.¹⁴

Přednáška stojí na pomezí pracovního a didaktického projevu, jelikož je uskutečňována na školní půdě ale bývá zpravidla formou monologu. Pojednává o odborných informacích a přednášející by měl projevit snahu o předání informací co nejobektivněji a nejsrozumitelněji. Čechová k přednášce uvádí: „*Přednáška je mluvenou paralelou odborné stati nebo článku; zveřejňuje a popularizuje vědecké výsledky. V přednášce určené studentům je důležitá didaktická složka, časté jsou prostředky posilující zájem a pozornost vnímatele, slovník je obecněji srozumitelný a nevyhýbá se ani prostředkům emotivním.*“¹⁵ Tuto kapitolu lze na závěr doplnit úryvkem z knihy Jiřího Krause, který se vyjadřuje k požadavkům kladeným na přednášky: „*Od autora přednášky posluchači očekávají spolehlivou znalost tématu i jeho zasazení do širších souvislostí, zajímavý podání a volbu převážně spisovných jazykových prostředků. Důležitou podmínkou pro úspěch přednášky je přehledné uspořádání [...] Vhodné je i rozlišit rámcové části [...], pokud možno co nejstručnější, a vlastní obsah přednášky.*“¹⁶

2.3 Činitele ovlivňující mluvený projev

Mluvené projevy a jejich kvalitu ovlivňuje velké množství činitelů – projevy vznikají za různých situací, různými autory a pro různé publikum. Tyto činitele, nazývány slohotvorné činitele, nebo také stylotvorné faktory, přímo působí na výběr vhodných jazykových prostředků a jejich adekvátní uspořádání v komunikaci. „*Soustava působících stylotvorných faktorů bývá v literatuře uváděna různě a výčet faktorů/činitelů u jednotlivých autorů plyne z užšího nebo širšího pohledu na proces komunikace [...]*“¹⁷ Přes velké množství různých pohledů se ovšem lingvisté shodují v tom, že slohotvorné činitele dle povahy dělíme na dvě skupiny: subjektivní slohotvorné činitele a objektivní slohotvorné činitele.

13 LANGER, Antonín. *Úspěch veřejné promluvy: Kapitoly z rétoriky*. Praha: Fortuna, 1993, s. 71. ISBN 80-7168-063-X.

14 Tamtéž, s. 72.

15 ČECHOVÁ, Marie; KRČMOVÁ, Marie a MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 226. ISBN 978-80-7106-961-4.

16 KRAUS, Jiří. *Rétorika a řečová kultura*. Praha: Karolinum, 2004, s. 122. ISBN 80-246-0898-7.

17 ČECHOVÁ, Marie; KRČMOVÁ, Marie a MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 75. ISBN 978-80-7106-961-4.

2.3.1 Subjektivní slohotvorné činitele

Subjektivní slohotvorné činitele jsou přímo spjaty s komunikantem, tedy vycházejí z podstaty autora textu. „*Při výrazném působení faktorů modifikujících vlastní autorský styl autora dospíváme k pojmu styl autorský neboli styl individuální.*“¹⁸ Z toho důvodu jsou subjektivní činitelé také označovány jako faktory individuální. Jedná se například o pohlaví, věk, vzdělání, životní zkušenosti, momentální náladu a mnoho dalších. „*Dosavadní poznání, výchova a zkušenostní komplex formují autora natolik, že je schopen do komunikace promítat své postoje etické, sociální, ekologické, estetické, dále např. postoje občanské, vlastenecké, sociální a ekonomické.*“¹⁹ Tyto činitele se kromě těchto postojů a celkového obsahu sdělení mohou projevit v délce jednotlivých vět a souvětí, explicitnosti vyjádření, užívání metafor či citové zabarvenosti dle preferencí mluvčího.

2.3.2 Objektivní slohotvorné činitele

Oproti subjektivním slohotvorným činitelům, objektivní slohotvorné činitele stojí mimo postavu autora a souvisí se samotným projevem. Čechová uvádí: „*Obvykle se takto chápou základní funkce textu a z nich se odvíjející dílčí funkce, cíl komunikace, intence autora (záměr), ráz komunikace, situace a prostředí komunikace, a to vše v souvislosti s dobou a politickými, ekonomickými a jinými společenskými okolnostmi.*“²⁰ Řadíme mezi ně již zmiňovanou formu psanou či mluvenou a s tím související kód jazykové komunikace, funkci projevu, ráz komunikátu, místo a čas komunikace, adresáty, míru spontánnosti či připravenosti a také téma a jeho uchopení.

2.3.2.1 Funkce projevu

Dle Čechové je funkce projevu/komunikátu nejvýznamnějším objektivním činitelem, a to z toho důvodu, že na tento faktor bylo aktivně poukazováno již od 20.-30. let 20. století při rozkvětu české stylistiky.²¹

„*Jazyk slouží k dorozumívání, mezilidské komunikaci, a proto mluvíme o jeho základní, primární funkci dorozumivací neboli komunikační. Mají ji všechny komunikáty realizované s cílem přinést nějaké sdělení, a proto je tato základní funkce označována jako sdělná, nebo sdělovací, někdy též dorozumivací, informativní.*“²² Tuto základní funkci poté v každé komunikaci doplňuje

18 ČECHOVÁ, Marie; KRČMOVÁ, Marie a MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 87. ISBN 978-80-7106-961-4.

19 Tamtéž, s. 87.

20 Tamtéž, s. 78.

21 Tamtéž, s. 78.

22 Tamtéž, s. 79.

několik z velkého množství sekundárních funkcí, které komunikaci dotváří. Mezi nejzákladnější z nich patří:

- funkce prostě sdělovací, u které je cílem, jak již napovídá název, jednoduché sdělení. Tuto funkci užívá každý z nás v každodenním životě.
- Funkce odborně-sdělná si klade za cíl sdělit fakta odborná. V této funkci je nezbytné využívat explicitní vyjádření často doprovázené termíny.
- Funkce esteticky sdělná kromě sdělování informací působí na adresáta po stránce estetické obsahově i způsobem vyjádření.
- Funkce ovlivňovací, neboli přesvědčovací či agitační, má za cíl ovlivnit postoj adresáta.²³

2.3.2.2 Ráz komunikátu

Čechová uvádí, že: „Ráz souvisí se soukromostí a veřejností a je dán komunikační situací a celkovým charakterem objektivních okolností. Ráz také bezprostředně plyne z cíle a funkce zamýšlené konverzace.“²⁴ Z toho je zřejmé, že tento objektivní činitel úzce souvisí s dalšími.

S rázem komunikátu souvisí také oficiálnost komunikátu, která vyplývá ze závažnosti, slavnostnosti a okázalosti konkrétního projevu. Projevy mohou být oficiální, polooficiální, nebo neoficiální. Oficiálnost se projevuje především ve výběru výrazových prostředků. Oficiálního rázu jsou například projevy spojené se slavnostní událostí či projevy duchovní a náboženské. Opakem těchto projevů jsou projevy neveřejného rázu. „Neoficiální ráz má např. styl gratulací mezi blízkými v rodině, „nevázaná“ komunikace v soukromém prostředí, mezi známými adresáty, kdy probíhá spontánní běžná komunikace.“²⁵

2.3.2.3 Místo a čas komunikace

Celkové prostředí, ve kterém komunikace probíhá, má velký vliv na výběr výrazů stylu komunikace. Čechová v České stylistice posuzuje prostředí z několika různých hledisek. Z hlediska veřejnosti existuje prostředí soukromé a veřejné (viz ráz komunikátu). V komunikačním prostředí sehrávají významnou úlohu také adresáti, jejich přítomnost, počet, věk, pohlaví apod., ale také

23 HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ, Jiřina; ŠRÁMKOVÁ, Vítězslava. *Mluvený projev a přednes*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 125.

24 ČECHOVÁ, Marie; KRČMOVÁ, Marie a MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 83. ISBN 978-80-7106-961-4.

25 Tamtéž, s. 84.

sociální prostředí související a profesními zájmy adresátů. Tito jednotlivci prezentují myšlení a různé oblasti společnosti, jež odráží současnou dobu a její problémy.²⁶ O adresátech dále pojednává následující kapitola.

Nesmíme opomenout ani charakter místa, ve kterém je projev uskutečněn, tj. „*teplo nebo chlad, ticho a hluk, osvětlení místnosti a jiné kvality místa z hlediska příznivých a nepříznivých vlivů fyzikálního charakteru* [...]“²⁷, jelikož komfort, či naopak diskomfort ovlivňují celkový projev řečníka.

Jako další prvek objektivních činitelů bývá některými lingvisty uváděn obecněji vzato prostor komunikace, což zahrnuje rozsah prostředí, v němž dochází k jazykové komunikaci. Do této kategorie spadá vzdálenost mezi mluvčím a posluchačem, známá jako proxemika, což je zvláště relevantní při mluvené komunikaci. Tato vzdálenost „*souvisí s osobním vztahem mezi oběma komunikanty, mírou intimity a oficiálnosti jednání*.“²⁸

S komunikační situací v poslední řadě souvisí také čas, nebo lépe řečeno délka komunikace. Tento aspekt se odráží v tempu mluvího. „*Při časovém omezení bývá zvyšující se tempo projevu na úkor kultury vyjadřování, včetně výrazného, zřetelného a kultivovaného přednesu*.“²⁹

2.3.2.4 Adresáti

Jak již bylo uvedeno, adresáti bývají někdy zahrnováni do faktoru prostředí, jindy jsou ovšem chápáni jako samostatný činitel s ohledem na jejich významné působení na komunikaci.

Adresátem chápeme jednotlivce, nebo větší publikum. V tomto ohledu je zásadní, zda jsou adresáti pro mluvčího známí, nebo neznámí. Čechová uvádí: „*Komunikace se známým a neznámým adresátem bude stylově vždy jiná. Přednáška posluchačům novým a neznámým je zpravidla oficiálnější, projev více strohý, sevřený a kontakt s adresáty spíše nerozvinutý*.“³⁰ U komunikace s publikem adresátovi známým je tomu naopak: ve vyjadřování se ukazuje větší volnost, bezprostřednost a přímý kontakt s posluchači. Projev je mimo to ovlivněn přítomností, nebo nepřítomností adresátů. Projevy s přítomným adresátem jsou situačně zakotvené, proto mluvčímu dovolují neúplnost vyjadřování. Mluvčí bez přímého kontaktu s adresáty tuto výsadu nemá.

26 ČECHOVÁ, Marie; KRČMOVÁ, Marie a MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 84. ISBN 978-80-7106-961-4.

27 Tamtéž, s. 84.

28 Tamtéž, s. 84.

29 Tamtéž, s. 84.

30 Tamtéž, s. 85.

Významným faktorem je také počet osob, jimž je sdělení určeno. Lze pozorovat rozdíly mezi komunikací, která je zaměřena na menší, nebo naopak širší okruh posluchačů. „*Počet komunikujících a způsob, jak komunikace probíhá, odlišují komunikaci monologickou od dialogické, event. polylogické, event. kombinované, kdy zamýšlený (často úvodní) monolog přechází v dialog.*“³¹

2.3.2.5 Míra spontánnosti a připravenosti komunikace

Z tohoto hlediska chápeme projevy připravené a nepřipravené. „*Ve veřejné komunikaci jsou časté komunikáty předem připravené nebo připravené v tezích, v bodech, a v důsledku toho mohou být obsahově a jazykově dokonalé.*“³² Písemná forma tedy může představovat možný výchozí bod pro následnou mluvenou formu, psané texty mohou být následně interpretovány a vyjádřeny jako bezprostřední projevy.

Komunikáty projevující naprostou spontánnost a bezprostřednost zaujímají odlišný stylistický charakter a tento druh projevu často spadá do neformálního nebo poloformálního rámce. Vyznačuje se především tím, že není předem připraven, například má podobu dialogu, proto je pro něj typický např.: „*nepromyšlený výběr výraziva, časté nemotivované opakování, přemíra zájmen a celková nepropracovanost syntaktické stránky promluv (včetně jazykových chyb).*“³³

2.3.2.6 Téma a jeho uchopení

Faktor tématu stojí na pomezí objektivní a subjektivní. Bereme-li v potaz autorské uchopení obsahu sdělení, znalost autora a jeho individuální pojetí, jedná se o faktor spíše subjektivní.

U objektivních faktorů je tento prvek chápán spíše jako skutečnost nesouvisející s autorem, tzn., že „*Každé téma projevu je spjata s konkrétní oblastí lidské činnosti a myšlení a v důsledku toho je vázáno na určitou komunikační sféru. Komunikace pak předpokládá určitý styl a je spjata s jistým okruhem výraziva.*“³⁴ Různá společensky relevantní témata formují autory v jejich charakteristickém přístupu k vyjádření a stylistickém zpracování komunikace. Témata mají vliv na různé atributy textu, jako je například přesnost, sémantická jednoznačnost, vážnost sdělení a další faktory. V neposlední řadě také ovlivňují volbu komunikačního kódu.

31 ČECHOVÁ, Marie; KRČMOVÁ, Marie a MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 84. ISBN 978-80-7106-961-4.

32 Tamtéž, s. 85.

33 Tamtéž, s. 208.

34 Tamtéž s. 85-86.

2.4 Funkční styl

Styl obecně odkazuje na charakteristický způsob, jímž jednotlivci nebo skupiny vyjadřují svou identitu. Různé styly můžeme pozorovat ve všech vrstvách našich životů od oblékání a chování k mluvení a psaní. Funkční styl tedy označuje způsob, jakým lidé komunikují v různých situacích. Projevuje se výběrem jazykových prostředků, stavbou vět či kompozicí textu.

2.4.1 Funkční styl odborný

Vzhledem k povaze zkoumaných komunikantů se nyní zaměříme na funkční styl odborný, který v tomto typu mluvených projevů převládá. Sdílí místo s prostěsdělovacím funkčním stylem, který se v komunikátech objevuje především v úvodu a závěru přednášek, nebo v případě, že je autor vychýlen ze svého předem připraveného projevu a musí jednat spontánně (například při zodpovídání otázek adresáta).

Funkční styl odborný se rozvíjí již od středověku. Přestože během staletí prošel značným vývojem, jeho původní obecné rysy jsou téměř totožné s těmi dnešními: promyšlená kompozice a stavba vět, užívání terminologie, kultivovanost apod.³⁵

Obecné vymezení tohoto stylu není jednotné a jeho vnitřní uspořádání bývá podáváno s odchylkami. „*V rámci odborného stylu se dnes běžně odlišuje styl vědecký (teoretický), styl prakticky odborný, tj. odborný v užším slova smyslu, jenž má modifikace (stylové typy) např. ve stylu hospodářském, právním, vojenském, dále styl populárně naučný, uvažuje se o stylu učebním, často se připomíná i styl esejistický.*“³⁶

Nejprve si uvedeme několik základních ustanovení odborného funkčního stylu dle Marie Čechové. V první řadě je „*typickým stylem veřejné jazykové komunikace*“.³⁷ To plyne z jeho cíle, kterým je komunikovat, zveřejnit či předat získané odborné poznatky a jejich subjektivní hodnocení širší veřejnosti. Odborné texty bývají zpravidla „*pečlivě připraveny nejen po obsahové, ale i po kompoziční i stylizační stránce* [...]“.³⁸ Tuto přípravu autorovi umožňuje pouze psaná forma. To ovšem neznamena, že neexistují i odborné mluvené žánry (např. přednášky), poukazuje to pouze na fakt, že i odborné mluvené projevy bývají předem připraveny písemně alespoň v bodech, což

35 ČECHOVÁ, Marie; KRČMOVÁ, Marie a MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 208. ISBN 978-80-7106-961-4.

36 Tamtéž, s. 210.

37 Tamtéž, s. 211.

38 ČECHOVÁ, Marie; KRČMOVÁ, Marie a MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 208. ISBN 978-80-7106-961-4.

dává autorovi možnost vyjadřovat se přesně a jasně a nechává více prostoru věnovat se formální stránce přednesu. K otázce formy odborného stylu: „*Základní forma projevu je typicky monologická, dialog se uplatní jen v některých žánrech (panelová diskuze apod.)*.“³⁹ V poslední řadě zmíníme situační nezakotvenost, která souvisí se snahou uchovat nabitě vědomosti i pro budoucí generace. „*I když vznikají v jistém čase a odrážejí tedy stav poznání i stav jazyka doby vzniku, směřují ve skutečnosti k nadčasovosti: autor formuluje poznatky tak, aby byly jednoznačně vnímatelné a pochopitelné i po letech*.“⁴⁰

„*Nutnými vlastnostmi kvalitního odborného vyjadřování jsou přesnost, věcnost, soustavnost, jednoznačnost, jasnost a zřetelnost předávané informace*.“⁴¹ Toho dosáhneme především správnou kompozicí. V psaném odborné textu je využíváno horizontální (úvod, stavba kapitol, odstavce, citace) a vertikální (odrážky, zvýraznění, typ písma) členění. Členění je užíváno i u mluvených projevů, nemá však možnost užívat stejných prostředků, proto není tak složité. Horizontální členění využívá úvodu, hlavního stadi a závěru, nemůže být ale graficky znázorněno jako u projevu psaného. Vertikální členění má v tomto případě omezené možnosti, proto se mluvčí snaží o jednoduchost, aby posluchačům umožnil dostatečnou orientaci v projevu: „*[...] odkazy na literaturu jsou, pokud to není naprosto nutné, zjednodušeny, vedlejší poznatky se vypouštějí nebo jen naznačují, [...] nacházíme opakované vyjadřování téhož obsahu; nejde jen o opravy nedokonalé formulace, ale i o parafráze téhož sdělení nebo explicite, tj. vysvětlení, zdůvodnění apod.*“⁴² Mluvený odborný projev bývá kvůli lepší prezentaci dat propojen s psaným projevem v podobě poskytnutí tištěných tezí, počítačových prezentací či shrnutí posluchačům.

U odborných textů má naše společnost zažito, že obsahují dlouhé věty a souvětí a jsou proto syntakticky složité a o to obtížnější pro pochopení. To ovšem není pravidlem, jelikož syntax textu závisí na autorovi. Pro účely bakalářské práce je syntaktická stavba odborného stylu významná především z hlediska jejího rozdílu u mluvených a psaných projevů. „*V psaném projevu je věta průměrně delší, zatímco větný celek kratší, tj. souvětí tvoří méně vět. Vzhledem k tomu, že s délkou věty často roste i její nasycení informací, sevřenost, úspornost a ekonomičnost vyjádření, odpovídá tento stav větší pojmovosti psaných odborných textů*.“⁴³ Struktura vět psaného projevu je paradoxně jednodušší a přehlednější než v projevu mluveném. „*V mluveném odborném projevu je souvětí delší, jednoduchá věta naopak kratší. Vyjadřování tu vykazuje rysy redundantní (opakování,*

39 Tamtéž, s. 211.

40 Tamtéž, s. 211.

41 Tamtéž, s. 212.

42 Tamtéž, s. 215.

43 ČECHOVÁ, Marie; KRČMOVÁ, Marie a MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 217. ISBN 978-80-7106-961-4.

*kontaktové i jiné vsuvky, výplňková slova), vyskytuje se však i elipsa, která je prostředkem kondenzace.*⁴⁴

Z hlediska lexikálního je pro odborný styl typické užívání termínů, které směřuje k internacionalizaci, a odborných pojmů. Z hlediska morfologického stojí za zmínku především vysoká četnost prézentu a autorského plurálu, což souvisí již z výše zmiňovanou neutrálností.⁴⁵

Na závěr této kapitoly se přesuneme k jazykové stránce sdělení odborného funkčního stylu, která je pro účely bakalářské práce stěžejní. Od jazykových prostředků je v tomto případě vyžadována stylová a emocionální neutralita, proto je k této komunikaci v psané formě zpravidla volen spisovný jazyk. *„K přísné spisovnosti směřuje text psaný, zatímco v mluvených projevech, zvláště připravených jen částečně, je hovorové zabarvení častější. Rámec normy spisovného jazyka však přesahuje autor zpravidla nezáměrně a větší posun mimo spisovné vyjádření už jednotný charakter narušuje.*⁴⁶ Prostředky, které se odklánějí od spisovné normy, jsou tedy do projevu vkládány především z důvodu nevědomosti, že nesou jiné než neutrální zabarvení. V odborném projevu by žádný mluvčí neměl záměrně využívat nespisovné jazykové výrazy jako obecnou češtinu, slang nebo nářečí (viz kapitola 3.3).

44 Tamtéž, s. 217.

45 Tamtéž, s. 219.

46 Tamtéž, s. 215.

3 Spisovný a nespisovný jazyk

„Český (národní) jazyk nemá jen jednu podobu, nýbrž zahrnuje spisovný jazyk, obecnou češtinu, nářečí (interdialekty i místní nářečí), profesní mluvu, slangy, argoty, tj. všechny podoby (útvary a poloútvary), jichž se v mluvě užívá.“⁴⁷

Jak je již uvedeno, ukázky, které budou v této práci analyzovány, spadají do odborného funkčního stylu, pro který je typický spisovný jazyk. Přednášky budou zkoumány především z hlediska spisovné normy a odchylek od ní na rovině morfologické, syntaktické a lexikální. Abychom takto mohli pracovat, je třeba si nejdříve vymezit pojmy jako úzus, norma a kodifikace, spisovný a nespisovný jazyk, hovorová a obecná čeština apod.

3.1 Norma, úzus, kodifikace

Nejprve představíme tři klíčové pojmy v oblasti regulace jazyka, a to konkrétně normu, úzus a kodifikaci, které jsou zásadní pro aplikaci vhodných jazykových prostředků ve veřejné formální komunikaci.

Jazykové normy představují soubor pravidel pro užívání jazykových prostředků, které existují jako společné znalosti pro konkrétní uživatele češtiny zahrnující vědomé i nevědomé aspekty. Tyto normy si uživatelé uvědomují přirozeně nezávisle na lingvistech a jejich doporučeních. „Existují mj. pravidla a normy gramatické (4. p. slova žena je ženu), významové (slovo pes znamená ‚pes‘), syntaktické (se slovem pes se shoduje přídavné jméno ve tvaru roztomilý, nikoliv roztomilá) a stylové (ve formálních, veřejných, typicky psaných textech se užívá hezký pes, v neformálních, soukromých, typicky mluvených projevech se v Čechách užívá hezkej pes).“⁴⁸ Z hlediska norem ovšem nelze jazykové prostředky dělit pouze na absolutně správné a nesprávné, jejich validita záleží na konkrétním příjemci, a to zejména ze dvou důvodů. Prvním důvodem je nejistota uživatelů češtiny ve správnosti některých prostředků: „V některých případech, např. když se šíří nový jazykový prostředek, nemusí být (ani plně kompetentním a vzdělaným) uživatelům češtiny jasné, kterou normou se při produkci a přijímání prostředků vlastně řídit – negativní pozornost vzbuzují oba konkurenční prostředky (typickým příkladem je skloňování nepřechýlených podob ženských příjmení; dosud uživatelé češtiny neznají, nesdílejí pravidlo čili normu pro to, zda tvořit

47 ČECHOVÁ, Marie. Čeština – řeč a jazyk. 3., rozš. Vyd. Praha SPN – pedagogické nakladatelství, 2011, s. 23. ISBN 978-80-7235-413-9.

48 Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky. *Internetová jazyková příručka*. [online]. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2008-2012. [cit. 2024-04-17] Dostupné z: <<http://prirucka.ujc.cas.cz>>.

*podoby vidím paní Smetana, nebo vidím paní Smetanu).*⁴⁹ Druhým faktorem je rozdílná znalost normy mezi lidmi: *„Jedna část uživatelů češtiny může znát, sdílet pro případ daného prostředku jinou normu než druhá část uživatelů (tak je tomu např. v případě vidu slovesa soustředit se; část uživatelů češtiny ho zná jako dokonavé a tvar budu se soustředit považuje za nesprávný, vzbuzuje jejich negativní pozornost, zatímco část ho zná jako nedokonavé, a tvar budu se soustředit tak považuje za správný, nevšímají si ho).*⁵⁰

Úzus je souborem všech jazykových prostředků, které jsou užívány bez ohledu na jejich správnost dle norem. Oproti normám se tedy jedná o autentičtější zachycení užívání češtiny, v kontextu posuzování správnosti prostředků však hraje menší roli. V dnešní době probíhá sledování užívaných jazykových prostředků pomocí jazykových korpusů.⁵¹

V poslední řadě kodifikací spisovného jazyka míníme zachycení a stanovení normy spisovného jazyka ve slovnících a jiných příručkách. *„Kodifikační popisy mají při rozhodování lingvistů o tom, zda je nějaký prostředek správný, či nesprávný, ještě menší váhu a důležitost než prostředky v úzu. Důvodem je zejména to, že tyto popisy nemusí z řady důvodů odpovídat tomu, jaké normy uživatelé češtiny v daných případech aktuálně znají a sdílejí. Kodifikační popisy mohou zastarat – odpovídající normy se mezitím už proměnily, v příručkách mohou zůstat věty o pravidlech, kterými jejich někdejší autoři chtěli normy ovlivňovat a měnit atp., a mohou tak být v aktuální okamžik nerelevantní.*⁵²

3.2 Spisovný jazyk

U definice pojmů budeme vycházet především ze Slovníku nespisovné češtiny. Ten vymezuje spisovnou češtinu následovně: *„Spisovná čeština je kodifikovaný útvar českého národního jazyka, který plní národně reprezentativní funkci. Užívá se v oficiální komunikaci, vědeckých pracích, úředních dokumentech apod. Jde o soustavu pravidel, jejichž dodržování je v určité komunikaci závazné.*⁵³

Jedná se tedy o reprezentativní a formální formu jazyka, která je pro český národ standardní. Ústavem pro jazyk český je kodifikovaná a kodifikace lze nalézt v příslušných příručkách (Pravidla

49 Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky. *Internetová jazyková příručka*. [online]. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2008-2012. [cit. 2024-04-17]
Dostupné z: <<http://prirucka.ujc.cas.cz>>.

50 Tamtéž.

51 Tamtéž.

52 Tamtéž.

53 HUGO, Jan a kol. *Slovník nespisovné češtiny*. 3. rozšířené vydání. Praha: MAXDORF, 2009, s. 10 ISBN 978-80-7345-198-1.

českého pravopisu, Slovník spisovné češtiny, Slovník spisovného jazyka českého, Slovník nespisovné češtiny) Lze jej vnitřně diferenciovat, a to na spisovnou češtinu knižní, neutrální a hovorovou.⁵⁴

3.2.1 Hovorová čeština

Přestože je hovorová čeština hojně užívaným termínem, jeho definice je velice nejasná a lingvisté se v jejím pojetí neshodují.

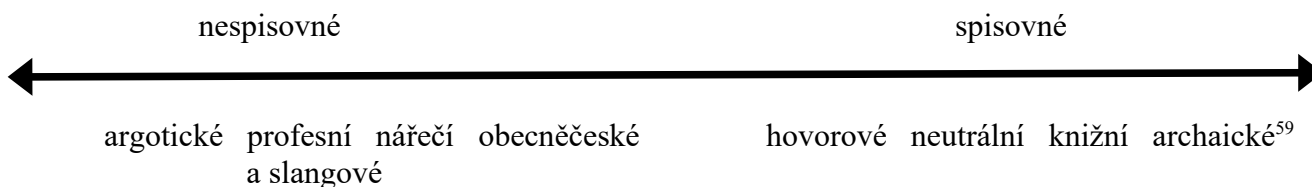
Například V. Mathesius, zakladatel Pražského lingvistického kroužku, chápal hovorovou češtinu jako „volně vymezený soubor spisovných a zčásti nespisovných prostředků užívaných v běžném hovoru těmi mluvčími, kteří jsou zvyklí aktivně užívat jazyk spisovný“.⁵⁵

Podle B. Havránka do hovorové češtiny patří jevy „obecné češtiny, které by bylo možné považovat za přijatelné pro vcelku spisovný hovor; šlo o podoby jako mlíko, polívka, píšu, píšou, ved, nes [...]“.⁵⁶

V poslední řadě uvedeme J. Běliče, který za hovorovou češtinu pokládá „vrstvu češtiny spisovné zbavenou jak prvků výlučně knižních, tak i jevů pocíťovaných jako nespisovné“⁵⁷, A. Sticha podle kterého „spisovné češtině chybí stylově neutrální prostředek především v těchto čtyřech bodech: bychom (knižní) /bysme (nespisovné); lidmi, ženami, jarními, těmi (knižní) / tvary na -ma (nespisovné); ti dobří (knižní) / ty dobrý (nespisovné); všechna velká města (knižní) / všechny velký města (nespisovný)“.⁵⁸

Je tedy zřejmé, že na hovorovou češtinu lze pohlížet z mnoha úhlů. Obecně lze ale říci, že je stále řazena ke spisovné češtině.

Prostředky

54 HUBÁČEK, Jaroslav, JANDOVÁ, Eva a SVOBODOVÁ, Jana. *Čeština pro učitele*. Opava: OPTYS, spol. s r.o., 1996, s. 22. ISBN 80-85819-41-1.

55 SGALL, Petr a Jiří HRONEK. *Čeština bez příkras*. Praha: H&H, 1992, s. 22. ISBN 80-85467-29-1.

56 Tamtéž, s. 23.

57 Tamtéž, s. 23.

58 Tamtéž, s. 23.

59 ČECHOVÁ, Marie. *Čeština – řeč a jazyk*. 3., rozš. vyd. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2011, s. 23. ISBN 978-80-7235-413-9.

3.2.1.1 Jevy hovorové češtiny

„Prostředky spisovné hovorové často pocházejí z oblasti nespisovné, a to obecněčeské (holka, kluk, kytky), z profesní mluvy (lékařské: očař, krčář) nebo ze slangu např. Sportovního (bek = obránce, faulovat = dopustit se nedovoleného zákroku).“⁶⁰

Jako další příklady můžeme uvést: tvary *policisti* (*policisté*), *kupujou* (*kupují*), *tenhle* (*tento*), *můžou* (*mohou*), *lítat* (*létat*), *taky* (*také*), *líp* (*lépe*), *miň* (*méně*) nebo výrazy jako *panelák*, *koukat aj.*⁶¹

3.3 Nespisovný jazyk

Nespisovný jazyk je Slovníkem nespisovné češtiny uváděn jako substandardní. Užívá se jako souhrnné označení pro dialekty, interdialekty a socialekty.⁶²

3.3.1 Dialekty

Dialekt, neboli nářečí, je nespisovný útvar jazyka, který je specifický pro konkrétní území, především malé oblasti. Dle autorky práce v Česku dochází k postupnému ústupu nářečí a dnes se udržují pouze v okrajových oblastech jako je Chodsko nebo Podkrkonoší. Na Moravě oproti tomu zůstávají zachována tři tradiční nářečí: hanácké, moravskoslovenské a lašské.⁶³

3.3.2 Interdialekty

Pojem interdialekt, neboli nadnářečí, se oproti dialektům vztahuje na rozsáhlejší území, kde dochází k postupnému vyrovnávání drobných odlišností mezi jednotlivými nářečími. Řadíme mezi ně obecnou hanáčtinu, obecnou moravskou slovenštinu, obecnou laštinu a především obecnou češtinu. Hubáček o interdialektech uvádí, že: „Mezi nimi má dominantní postavení obecná čeština jako interdialekt územně nejzastoupenějších nářečí českých plnicí i kulturní funkci reprezentanta

60 ČECHOVÁ, Marie. Čeština – řeč a jazyk. 3., rozš. Vyd. Praha SPN – pedagogické nakladatelství, 2011, s. 23. ISBN 978-80-7235-413-9.

61 Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky. *Internetová jazyková příručka*. [online]. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2008-2012. [cit. 2024-04-17]
Dostupné z: <<http://prirucka.ujc.cas.cz>>.

62 HUGO, Jan a kol. *Slovník nespisovné češtiny*. 3. rozšířené vydání. Praha: MAXDORF, 2009, s. 10 ISBN 978-80-7345-198-1.

63 Tamtéž, s. 10.

běžné mluvy „všedního dne“ v současném slovesném umění; ostatní interdialekty nejsou zdaleka tak zřetelně konstituovány.“⁶⁴

3.3.2.1 Obecná čeština

Obecná čeština je tedy na našem území nejrozšířenějším interdialektem. Sgall a Hronek se k obecné češtině vyjadřují následovně: „V Čechách užívá obecnou češtinu největší část mluvčích v každodenním běžném hovoru, kde se nesnaží o spisovné vyjádření; [...]“⁶⁵ Podle nich uživatelé jazyka spisovný jazyk znají a dokáží ho aktivně využívat v situacích, které pokládají za vhodné. „Posouzení této vhodnosti se u jednotlivých mluvčích liší a často dochází [...] ke střídání obou nejrozšířenějších kódů spisovné a obecné češtiny.“⁶⁶, což je jev, který předpokládáme také u nahrávek lektorů a lektorek, především proto, že hranice mezi těmito vrstvami jazyka není v dnešní době jednoznačná a záleží na vnímání konkrétního uživatele.

3.3.2.1.1 Jevy obecné češtiny

Aby bylo zřejmé, co vlastně rozumíme obecnou češtinou, představíme několik příkladů jevů, které pro ni Sgall a Hronek uvádějí jako typické:

- změna *é* na *í* u přídavných jmen (dobré, velké) a po *l* uvnitř slovních kmenů (polévka, lépe),
- změna *y* na *ej* u přídavných jmen,
- protetické *v*,
- vynechávání *t*, *d*, *k* před jinou závěrovou souhláskou (tkanička), před dvojicí souhlásek (kostka) a mezi dvěma souhláskami (šestnáct),
- vynechávání *v* před skupinou souhlásek (vzpomenout),
- vynechávání *j*, před souhláskou na začátku slova (jméno),
- koncovka *-ma* u 7. pádu množného čísla,
- krácení samohlásek v poslední slabice, a to zejména *í* a *ú* apod.⁶⁷

64 HUBÁČEK, Jaroslav, JANDOVÁ, Eva a SVOBODOVÁ, Jana. *Čeština pro učitele*. Opava: OPTYS, spol. s r.o., 1996, s. 23-24. ISBN 80-85819-41-1.

65 SGALL, Petr a JIŘÍ HRONEK. *Čeština bez příkras*. Praha: H&H, 1992, s. 19. ISBN 80-85467-29-1.

66 Tamtéž, s. 19.

67 Tamtéž, s. 19.

3.3.3 Sociolekty

Sociolekty jsou útvary, které nejsou děleny z hlediska územního, ale hlediska sociálního. „Sociolekt jako jazyk určité sociální skupiny se od národního jazyka odlišuje převážně slovní zásobou, frazeologií a sémantickými dominantami.“⁶⁸

K sociolektům řadíme:

- argot – mluva sociálních vrstev na okraji společnosti,
- profesní mluvu – mluva určitých profesí,
- slang – mluva lidí se stejným zájmem,
- žargon – argot, slang, nebo profesní mluva v krajní podobě, která je nesrozumitelná pro nezasvěcené.

68 HUGO, Jan a kol. *Slovník nespisovné češtiny*. 3. rozšířené vydání. Praha: MAXDORF, 2009, s. 11 ISBN 978-80-7345-198-1.

Analytická část

Tato část se zabývá analýzou mluvených projevů pěti přednášejících. Cílem je postihnout rysy obecné češtiny a hovorové češtiny, které mají tendenci do mluvených projevů pronikat. U přednášek jako standard předpokládáme češtinu spisovnou. Predikujeme ovšem, že projevy budou obsahovat také češtinu hovorovou a obecnou, především profesní mluvu. Záměrem je nalézt všechny kategorie odchylek od normy, rozřadit je do náležitých jazykových rovin, dle literatury doložit správnost a především nesprávnost užívaných prostředků dle náležité literatury a každý jev doplnit konkrétními příklady u jednotlivých mluvčích. U některých prvků je využíván korpus z důvodu sledování četnosti výskytu. Následně vyhodnotíme, jakým způsobem tyto prvky komunikát ovlivňují, zda ruší výklad a stěžují porozumění sdělovaného obsahu, nebo jsou-li naopak obohacením komunikace.

4 Metodologie a hypotézy

Pro sběr dat byl využit diktafon, na který byly nahrávány dvě přednášky po jedné a půl hodině u pěti různých pedagogů z ekonomické fakulty Technické univerzity v Liberci, každý přednášející je tedy hodnocen na základě tří hodin zvukového záznamu. Vyučující byli s nahráváním obeznámeni a souhlasili s ním. Žádný z pedagogů nevěděl, jaké konkrétní přednášky budou zaznamenávány z toho důvodu, aby byla hodina vedena jako za běžných okolností a v projevu se vyučující neuchylovali k vyšší kultivovanosti jazyka či k nucené spisovnosti projevu.

Nahrávky následně byly důkladně analyzovány a jakékoliv odchylky od normy byly zaznamenávány. K ověřování správnosti či nesprávnosti jevů sloužil především Slovník spisovné češtiny, Slovník nespisovné češtiny a další příručky vypsané ve zdrojích.

Pro výzkumné účely byla zvolena Ekonomická fakulta Technické univerzity v Liberci ze dvou důvodů. Prvním je vlastní zkušenost s účastí na přednáškách této fakulty, druhým je předpoklad, že vyučující v oborech mimo oblast pedagogiky budou méně důslední při používání spisovné češtiny, a odchylky od normy budou tedy častější.

Bakalářská práce staví především na těchto předpokladech:

- v každém projevu se budou vyskytovat prvky obecné češtiny a žádný z analyzovaných pedagogů „neudrží“ spisovnou češtinu po celou dobu projevu,

- v projevu se bude vyskytovat řada hovorových prvků,
- projev každého přednášejícího bude něčím specifický, např. častým využíváním konkrétního výplňkového slova,
- u přednášejících vysoké školy nepředpokládáme neznalost normy, tudíž počítáme s nesystematičností odchylek způsobenou nedbalostí.

5 Analýza

5.1 Subjekt 1

5.1.1 Fonetická rovina

Obecná čeština se projevuje na fonetické rovině, a to ve výslovnosti. V obecné češtině často dochází ke zjednodušení ve výslovnosti, a to například vynecháváním hlásek. Tento jev je typický pro určité dialekty, mluví nebo neformální mluvený projev. Dle Sgalla a Hronka zjednodušení hláskových skupin považujeme za obecněčeské výrazy.

„Souhlásky *t, d, k*, se vynechávají na začátku slova před jinou zavřenou souhláskou.“⁶⁹ To můžeme zaznamenat u mluvího 1 (dále M1) například ve slově *dneska* (vyslovováno „*neska*“), *takhle* (vyslovováno „*takle*“) *keré, s kerýma* (vyslovováno „*keré*“, „*s kerýma*“), *kdy, když* (vyslovováno „*dy*“, „*dyž*“), *vlastně* (vyslovováno „*vlasně*“), *šestnáct* (vyslovováno „*šesnáct*“). Tato chyba, vzhledem k nepravděpodobnosti jejího užití, není projevem neznalosti správné výslovnosti, jedná se spíše o neúmyslný projev rychlého vyjadřování a nedbalost.

Do obecné češtiny také spadá nevyslovování *j* ve slovech jako *příjmení* či *příjdu*, což je také možné zaznamenat u M1 například ve slovech *půjdete* (vyslovováno „*puďte*“), *pojďme* (vyslovováno „*podme*“) a jiných tvarů slovesa *jít*. Pro tento jev ovšem platí výjimka: „[...] výslovnost *j*- se nevyžaduje ani ve spisovné češtině, není-li na konci předcházejícího slova samohláska [...]“.⁷⁰

Za jev obecné češtiny je považována také změna hlásek, ať už jejich krácení, či naopak dlužení.⁷¹ M1 se velmi často uchyluje k dlužení hlásek na konci slov, a to především u těch končících na *-a* (*přednáška, za*) a *-e* (*daně, vlastně, informace*). K tomuto jevu docházelo především v případech, kdy mluví ve výkladu přecházel mezi jednotlivými celky, proto lze předpokládat, že je dlužení využíváno místo pauzy. Možné bylo zachytit i krácení, a to například ve slovech *prosim* („*prosim*“), *nevím* („*nevim*“), *sedím* („*sedim*“) a dalších sloves čtvrté slovesné třídy v první osobě jednotného čísla.

69 SGALL, Petr a Jiří HRONEK. *Čeština bez příkras*. Praha: H&H, 1992, s. 35 ISBN 80-85467-29-1.

70 Tamtéž, s. 36

71 Tamtéž, s. 34-35.

Do hovorové češtiny se řadí také tvary „*můžu*“ a „*můžou*“, které M1 používá téměř vždy, vedle neutrálních „*mohu*“ a „*mohou*“⁷², které jsme zaznamenali pouze dvakrát.

5.1.2 Morfologická rovina

Z hlediska morfologie bylo zaznamenáno několik odchylek od normy, jako jsou chybné tvary slov nebo chybně užitá koncovky. Uvedeme několik příkladů.

Jedním z nejnápadnějších rysů obecné češtiny je užívání *í* místo spisovného *é* především v koncovkách přídavných jmen a vztažných zájmen pojících se ke jménům v množném čísle ženského a mužského neživotného rodu nebo v jednotném čísle středního rodu.⁷³ V nahrávkách M1 můžeme nalézt například tato slovní spojení: „*nějaký dluhy*“, „*jiný pozemky*“, „*z pozemkového fondu*“, „*pokročilý mapovací metody*“, „*jak je to na tom katastru nahlášený*“, „*dlaždice, který se dají odstranit*“, „*různý sazby*“, „*zaprvý*“ a „*zadruhý*“, „*zemědělský pozemky*“, „*v sedmém patře*“, „*vltavský kaskády*“, „*třebonšský rybníky*“ apod. Přestože jsme tohoto jevu našli velké množství, objevovaly se i tvary správné a docházelo také k opravování během výkladu („*je nějaký... nějaké pravidlo*“). Odchylku z těchto důvodů nelze považovat za neznalost normy, ale pouze za nedbalost.

Dalším příkladem odchylky od správné morfologie, který byl zaznamenán u M1, je užívání *-ej* namísto *-ý*. U tohoto jevu je dle Sgalla a Hronka třeba rozlišovat tři pozice:

- v koncovce na konci slova (v nahrávce: „*napsanej*“, „*nějakej*“, „*rodinej*“),
- v koncovce, ale ne na konci slova (v nahrávce: „*metrů čtverečnejch*“, „*takovejch komínů*“, „*vysokejm školám*“),
- v kmenech slova (v nahrávce: „*bejt*“).

Užívání *-ej* na konci slova lze dle Hronka a Sgalla tolerovat: „*Podoby užívané často i v hovoru celkově chápaném jako spisovný; některé z nich byly ostatně poměrně nedávno uznány jako spisovné (ted' zejména v akademické Mluvnici češtiny, svazek 2 z r. 1986), i když se z části označují jako stylisticky vhodné pro běžný hovor.*“⁷⁴ Tento jev tedy stojí na pomezí spisovnosti a nespisovnosti, lze ho považovat pouze za hovorovost. Užívání *-ej* v koncovce, ale ne na konci slova je považován čistě za rys obecné češtiny.⁷⁵

72 FILIPEC, Josef; DANEŠ, František a kol. Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost s Dodatkem ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. Praha: Academia, 2009, s. 184. ISBN 978-80-200-1080-3.

73 SGALL, Petr a Jiří HRONEK. *Čeština bez příkras*. Praha: H&H, 1992, s. 31. ISBN 80-85467-29-1.

74 Tamtéž, s. 28

75 Tamtéž, s. 32.

M1 také v některých případech užil koncovku *-ý* namísto koncovky *-á* u přídavných jmen pojících se k podstatným jménům středního rodu množného čísla („*veřejný sportoviště*“) a namísto koncovky *-í* u přídavných jmen pojících se k podstatným jménům mužského životného rodu v množném čísle („*vlastníci, který jsou napsaný na katastru*“).

Další zaznamenaný jev se týká nesprávného užití tvaru slova *auto* v plurálu instrumentálu („*parkujeme auty*“). Internetová jazyková příručka uvádí jako jediný správný tvar „*auty*“⁷⁶, M1 ovšem využil koncovku *-ama* („*parkujeme autama*“). Sgall a Hronek uvádí, že se jedná o obecnou češtinu, jelikož se jedná o tvar s přidanou slabikou.⁷⁷

V rámci morfologických odchylek zmíníme také koncovky sloves, především u první osoby jednotného čísla. Tato odchylka nespadá do obecné češtiny, ale do češtiny hovorové.⁷⁸ V nahrávkách se tato slovesa objevují ve většině případů s koncovým *-u* („*píšu*“, „*sleduju*“) Zajímavým jevem je potom sloveso „*přát*“, které se objevuje s koncovým *-u* („*přeju*“) jako většina užívaných sloves, ale také s koncovým *-i* („*přeji*“) ve spojeních jako „*přeji dobrý den*“, „*přeji hezký zbytek dne*“. U těchto vazeb lze předpokládat, že se jedná o zažité slovní spojení, které se díky časté psané formě (například ve formálních dopisech) dostalo do podvědomí právě v tomto, dnes už knižním, tvaru s koncovým *-i*, oproti jiným vazbám s tímto slovesem, které nejsou tak hojně užívány.

V poslední řadě k morfologické rovině zmíníme několik zvláštností. M1 se uchyluje ke zkracování slov, konkrétně vynechávání koncovky *-e*. Například „*a tak dál[e]*“, „*teprv[e]*“. Ačkoliv se tyto tvary mohou jevit jako nespisovné, případně hovorové, jedná se o dublety ve spisovné češtině běžně užívané. Zkrácení o jednu slabiku chápeme jako ekonomizaci jazyka. Odchylnou od výslovnosti je užití „*pocad*“ místo „*potud*“. Přestože je „*pocad*“, případně i „*potad*“, slovo nářeční, do obecné češtiny už aktivně proniklo, což může být způsobeno například frazémem „*vocad' pocad*“.

76 Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky. *Internetová jazyková příručka*. [online]. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2008-2012. [cit. 2024-04-17]
Dostupné z: <<http://prirucka.ujc.cas.cz>>.

77 SGALL, Petr a Jiří HRONEK. *Čeština bez příkras*. Praha: H&H, 1992, s. 38 ISBN 80-85467-29-1.

78 FILIPEC, Josef; DANĚŠ, František a kol. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost s Dodatkem ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Praha: Academia, 2009, s. 320. ISBN 978-80-200-1080-3.

5.1.3 Lexikální rovina

Z hlediska lexika jsou uváděny výrazy, které je možné nalézt ve Slovníku nespisovné češtiny. Tyto výrazy často představují slangové nebo profesní výrazy, které se užívají v neformální komunikaci.

Použití slova „*realitka*“ místo „*realitní kancelář*“ je příkladem odchylky v oblasti slovní zásoby.⁷⁹ V tomto případě je „*realitka*“ neformálním termínem, který se často používá v běžné mluvené řeči nebo neformálních textech namísto formálního termínu „*realitní kancelář*“. Tato odchylka může být označena jako hovorový výraz nebo profesní výraz. Jeho užití se dá pokládat za typický projev univerbizace, jehož důsledkem je ekonomizace jazyka.

Pro M1 je také typické užívání slova „*barák*“ namísto „*dům*“, které je stylově příznakové.⁸⁰ Tento výraz vyvolává spíše negativní konotace spojené s neformálností a jistou emoční zabarveností. Změna lexikální volby v tomto případě nesouvisí s ekonomizací jazyka, může ale sloužit k posílení jistého tónu komunikace či vytvoření určité atmosféry, například autentičnost a přístupnost studentům. Ve Slovníku nespisovné češtiny dále nalezneme sloveso „*mrknout se*“ ve smyslu *podívat se*⁸¹, které M1 užil následovně: „*tak se na to mrkněte*“. Opět můžeme předpokládat, že se jedná pokus vytvoření přátelské atmosféry.

Dalším slovem vymykajícím se spisovné češtině je slovo „*stovka*“⁸², které M1 využil ve slovním spojení „*šest stovek*“, „*dvě stovky*“ a „*osm stovek*“ v kontextu financí. Toto slovo je hojně užíváno v běžném hovoru, důvodem by mohlo být například to, že je snazší na výslovnost oproti spisovným „*šest set*“, „*osm set*“ „*dvě stě*“ apod.

V nahrávkách je možné zaznamenat zvýšenou míru ukazovacích zájmen, kterou ale lze považovat za přirozenou součást mluvených projevů. V některých případech se jedná o běžně užívaná spisovná zájmena (*ten, ta, to, ...*), pro nás jsou ale atraktivní právě zájmena, která jsou dle Slovníku spisovné češtiny považována za hovorová, tzn. *tahle, tohle, tenhle* apod.; a jejich zesílené verze, tzn. *tenhleten, tahleta, tohleto* apod.⁸³, která M1 užívá primárně. V jednom z případů mluvčí dokonce užije „*temu*“ v nářečním tvaru. Jedná se ale o ojedinělý případ, lze tedy předpokládat, že se jedná pouze o přerěknutí.

79 FILIPEC, Josef; DANEŠ, František a kol. Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost s Dodatkem ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. Praha: Academia, 2009, s. 348. ISBN 978-80-200-1080-3.

80 HUGO, Jan a kol. *Slovník nespisovné češtiny*. 3. rozšířené vydání. Praha: MAXDORF, 2009, s. 56 ISBN 978-80-7345-198-1.

81 Tamtéž, s.257.

82 Tamtéž, s. 379.

83 FILIPEC, Josef; DANEŠ, František a kol. Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost s Dodatkem ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. Praha: Academia, 2009, s. 447. ISBN 978-80-200-1080-3.

Při přednáškách nás mohou také zaujmout slova sice spadající do spisovného jazyka, ale přesto vymykající se běžné slovní zásobě, tedy slova knižní, u M1 se jedná například o: *posléze, předeslat*; slova expresivní (*kámoška, triček, chybička*), nebo odborné termíny (*plynofikace, koeficient*).

Z hlediska lexikálního stojí také za zmínku parazitická slova. Tento přednášející má v oblibě tři, a to „*prostě*“, „*vlastně*“ a „*teda*“. „*Prostě*“ je v současné době v běžné mluvě velice rozšířený hovorový prvek. Za hovorový jej samozřejmě nepovažujeme, pokud plní funkci příslovce, ale pouze v případě, že se jedná o modální částici, kterou mluvčí utvrzuje vlastní výpověď („*tady maj lidi prostě byty*“). „*Vlastně*“ slouží jako částice modální s významem opravným nebo jako výzva k zpřesnění.⁸⁴ M1 ji ale využívá nadměrně bez jasného záměru („*většinou to jsou teda vlastně budovy*“, „*jsou vlastně všechny vyňaty*“). „*Teda*“ je hovorovým tvarem spojky „*tedy*“ která se užívá s významem vybízejícím či zdůrazňujícím,⁸⁵ v nadbytečném množství ale může být ve výkladu rušivá.

5.1.4 Syntaktická rovina

Syntaktická rovina jazyka představuje klíčový prvek jazykové struktury, který se zaměřuje na organizaci a strukturu vět a větných konstrukcí. V této kapitole se zaměříme na analýzu syntaktických prvků v mluvených projevech a identifikaci odchylek od normy. V přednáškách se setkáme s častými odchylkami od větné stavby, které jsou pro mluvený projev typické.

V první řadě zmíníme časté užívání výplňkových slov, které už je popsáno v lexikální rovině, ale zároveň může být spojeno s odchylkami v rámci syntaxe. M1 se uchyluje především k tomu, že tato slova („*prostě*“, „*vlastně*“ a „*teda*“), nebo i hezitační zvuky, užívá právě namísto zmíněných pauz. Další zvláštností mluvených projevů je, jak jsme už uvedli, nadužívání ukazovacích zájmen. U M1 jsme zaznamenali enormní míru výrazů jako *ten, ta, tyhle* apod. V takovémto množství o nich již můžeme mluvit rovněž jako o vycpávkových slovech, která ve větě nemají žádný zásadní význam. Například: „*bezprostředně kolem toho domu*“, „*nejsou všechny tyhle údaje dobře*“, „*můžete se podívat do toho zákona*“ apod.

Ke vsuvkám řadíme konstrukce typu „*katastr máme tady, hned tady vedle*“, „*město Liberec zrovna teda, úplně teda, penězi neoplývá*“, ve kterých nedochází k opravě sdělení, ale ke konkretizaci výpovědi. Ovšem i častých oprav si můžeme u M1 všimnout, např. „*z hlediska té ... toho balíčku*“.

84 FILIPEC, Josef; DANEŠ, František a kol. Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost s Dodatkem ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. Praha: Academia, 2009, s. 494. ISBN 978-80-200-1080-3.

85 Tamtéž, s. 445.

Je nutné zmínit také kontaktní prostředky. U M1 se jedná pouze o jeden dominující nadužívaný prostředek, a to „jo?“ na konci vět: „5 let od kolaudace máte osvobozeno, jo?“ „to není vůbec malá investice, jo?“ „myslím, že ta situace vyřešená není, jo?“ „já vám řeknu jednu věc hned na úvod, jo?“ „ty sazby jsou hrozně mírné, jo?“ apod.

Časté užívání kontaktních prostředků je typické pro mluvenou řeč a v tomto případě může sloužit k zapojení posluchače do dialogu. Tímto způsobem vytváří dojem interakce a snaží se o získání zpětné vazby. „Jo?“ zde plní funkci potvrzení nebo zjišťování souhlasu či názoru posluchače na sdělení mluvčího.

V kontextu souvislých mluvených projevů lze identifikovat odchylky od pravidelné větné stavby, které často vznikají v důsledku rychlého tempa výpovědi, nedostatečné pozornosti k formálním aspektům jazyka a nedostatečného promyšlení stavby věty, což může vést k narušení správné větné struktury. Tyto odchylky dělíme na anakolut, zeugma, kontaminaci a atrakci. U M1 lze pozorovat například anakolut, neboli opuštění větné stavby v průběhu výpovědi:

- „To téma, které dneska máme, tak už ta skupina ..., ty pondělní skupiny cvičily...“ (porušení správného vyjádření vztahu závislosti, pravděpodobně vzniká zmatením stavby věty v důsledku věty vložené),
- „Dlouho to fungovalo tak, že tam byla celá řada staveb, komínů, vysílače a tak dále...“ (výčet zde zapříčinil, že byla opuštěna větná stavba),
- „Je snaha podpořit ty prvovýroby, takový tu primární sektor...“ (záměna ukazovacích zájmen z důvodu nepromyšlení výpovědi),
- „Jestliže tady je třeba vrata...“ (chybný tvar slovesa být kvůli nepromyšlené výpovědi),
- „Bylo o tom teď velká diskuze...“ (chybný tvar slovesa být kvůli nepromyšlené výpovědi),
- „Aby byly zachovaná krajinná struktura...“ (chybný tvar slovesa být kvůli nepromyšlené výpovědi);

kontaminaci, smíšení dvou různých větných staveb:

- „Co je takového zajímavé...“ (zkřížení „co je takové zajímavé“ a „co je takového zajímavého“),
- „To se potom budete podrobněji věnovat...“ (zkřížení „tomu se potom budete podrobněji věnovat“ a „to se potom bude podrobněji řešit/probírat“),

- „*Jestliže jste měli nějak vyasfaltovanou parkoviště pro kamiony...*“ (zkřížení „*vyasfaltované parkoviště pro kamiony*“ a „*vyasfaltovanou půdu/zemi*“),

atrakci, tedy chybné přizpůsobení tvaru slova slovu jinému:

- „*Je nějaká vysvětlení, co je zpevněná plocha...*“ („*nějaká*“ se zde přizpůsobuje „*vysvětlení*“, které má stejný tvar v jednotném i množném čísle prvního pádu),
- „*Jak se počítá konkrétní daně z těch pozemků...*“ („*daně*“ se přizpůsobuje slovu „*konkrétní*“, jelikož je v nominativu ve stejném tvaru pro všechny rody a obě čísla).

5.1.5 Shrnutí

V analýze jsme detailně prozkoumali jazykové projevy subjektu 1 z pohledu fonetiky, morfologie, lexika a syntaxe. Zjistili jsme, že M1 často uplatňuje charakteristické rysy obecné i hovorové češtiny, což se projevuje ve všech vrstvách jazyka.

Ve fonetické rovině je nejtypičtější vynechávání a krácení či dloužení hlásek, které ale běžný posluchač nepovažuje za odchylku od spisovné češtiny. Přestože se tedy jedná o obecnou češtinu, tento faktor není ve výkladu rušivý.

Pro morfologickou rovinu je typické především užívání obecněčeských koncovek (-*ej* místo -*y*, -*y* místo -*i* a -*á*). Při častém užívání, jak je tomu u M1, lze předpokládat, že si tohoto jevu všimne i běžný uživatel jazyka. Je ovšem diskutabilní, zda jsou konstrukce z obecného jazyka rušivé. Projevu mohou naopak dodávat pocit autentičnosti a zároveň ubírat pocitu odbornosti sdělení.

Z hlediska lexikální roviny jsme zaznamenali mnoho výrazů stylově zbarvených, slangových, knižních i odborných. Nejnápadnějším rysem u M1 jsou ale vycpávková slova „*prostě*“, „*vlastně*“, „*teda*“ a ukazovací zájmena. Těch by se měl každý mluvčí v mluveném jazyce vyvarovat, jelikož narušují plynulost výpovědi a při enormním užívání, jako tomu bylo v tomto případě, na sebe poutají přílišnou pozornost a odvádějí posluchačovo soustředění od sdělovaného obsahu.

Co se týče roviny syntaktické, pro tu jsou nápadné především časté chyby ve větné stavbě: anakolut, kontaminace a atrakce. Dále také hojně využívaná výplňková slova „*prostě*“, „*vlastně*“ a „*teda*“ a kontaktní prostředek „*jo*“. Přestože tyto elementy mohou být mírně rušivé, nepředpokládáme u nich, že adresátům stěžují pochopení vykládaného obsahu.

Vrátíme-li se zpět k předem stanoveným hypotézám, potvrzují se nám všechny. Dokázali jsme tudíž, že:

- v projevu se vyskytují prvky obecné češtiny a analyzovaných pedagog „neudržel“ spisovnou češtinu po celou dobu projevu,
- v projevu se vyskytuje řada hovorových prvků,
- projev přednášejícího je něčím specifický, např. častým využíváním konkrétního výplňkového slova,
- u přednášejícího vysoké školy nejde o neznalost normy, potvrdili jsme nesystematicnost a soudíme, že se jedná spíš o nedbalost, ne neznalost.

5.2 Subjekt 2

5.2.1 Fonetická rovina

U druhého mluvčího (dále M2) jsme na rovině fonetické zaznamenali odchylky téměř totožné s odchylkami u mluvčího prvního.

V těchto přednáškách lze postřehnout zjednodušování výslovnosti u souhlásek *t*, *d*, *k*, na začátku slova před jinou zavřenou souhláskou, ale dochází k tomuto jevu značně méně než u M1. Jedná se se především o souhlásku *k* ve slovech: „*když*“ (vyslovováno „*dyž*“), „*kdy*“ (vyslovováno „*dy*“), „*kdyby*“ (vyslovováno „*dyby*“). Vynechávání *t* jsme zaznamenali u slov, „*která*“ (vyslovováno „*kerá*“) a „*nejšťastnější*“ (vyslovováno „*nejšťasnější*“).

M2 se taktéž uchyluje k vynechávání *j*, ale pouze u tvarů slovesa být: „*jsou*“ (vyslovováno „*sou*“), „*jsme*“ (vyslovováno „*sme*“), „*jsem*“ (vyslovováno „*sem*“); k čemuž dochází pravidelně, tvar s počátečním *j* jsme nezaznamenali ani jeden. Dle Hůrkové-Novotné se tato výslovnost připouští: „*V neutrálních veřejných mluvených projevech, např. v hlasatelských projevech při ohlašování rozhlasových nebo televizních pořadů, v rozhlasovém a televizním zpravodajství, se dokonce nezjednodušená, plná výslovnost s počátečním [j] v těchto tvarech pocituje jako nepřirozená, popř. hyperkorektní.*“⁸⁶

Stejně jako u M1, i u M2 můžeme pozorovat změnu délky hlásek. Tento mluvčí se oproti prvnímu vůbec neuchyluje k jejich dloužení, krácení je ale o to častější. Dochází především

86 HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ, Jiřina. *Česká výslovnostní norma*. Praha: Scientia, 1995, s. 34, ISBN 80-85827-93-x.

ke zkracování *-í* na *-i*, je tomu tak opět u sloves čtvrté slovesné třídy v první osobě jednotného čísla: „*prosím*“ („*prosim*“), „*nevím*“ („*nevim*“), „*nesnáším*“ („*nesnášim*“), „*neřeším*“ („*neřešim*“) apod.; dále také u zájmena *ten* v sedmém pádu: „*tím*“ („*tim*“); a v často užívaném slovese „*podívat se*“ ve všech užitých tvarech: „*podívejte se*“ („*podivejte se*“), „*podíváme se*“ („*podiváme se*“) apod.

V neposlední řadě zmíníme protetické *v*, k jehož užívání se M2 uchyluje v předložce „*o*“ („*vo*“) a zájmenu „*oni*“ („*voni*“). Dle Sgalla a Hronka protetické *v* patří do češtiny obecné, ale právě zmíněná odposlechnutá slova fungují v češtině následovně: „[...] *slova v každodenním hovoru častá, u kterých je vo-* běžné: *voheň, voko, vocet, voběd, vobraz, vopice, vodrážet, voblíkat atd., a zájmena zájmeno von, vona, vono i předložky vo, vod (tj. krátká slovíčka, která se velmi často vyskytují, takže i při hovoru celem spisovném mluvčí často nejsou dost bdělí, aby se vyhnuli jejich obč. podobám).*“⁸⁷

5.2.2 Morfologická rovina

U projevu M2 je jedním z nejnápadnějších jevů změna *é* v *y*, především v koncovkách přídavných jmen a vztažných zájmen pojících se ke jménům v množném čísle ženského a mužského neživotného rodu nebo v jednotném čísle středního rodu. M1 se k tomuto uchyluje téměř pravidelně, výskyt nespisovných tvarů je mnohem vyšší než tvarů spisovných, není ale pravidlem. Jedná se například o: „*otázky, který se týkají makroekonomie*“, „*a to je jako docela trefný*“, „*pokud se podíváte na známý ekonomy*“, „*v loňském roce*“, „*jak je to možný*“, „*takovýhle věci*“, „*vztahy uvnitř tý ekonomiky*“, „*nejsem žádný tohleto médium*“, „*druhý pivo*“, „*čtvrtý pivo*“, „*druhého člověka, čtvrtého člověka*“, „*řešíte každýho toho jednotlivce zvlášť*“, „*fungování celého toho systému dohromady*“, „*kapitálový trhy*“, „*takový ty věci*“, „*mluvíme o agregátním trhu jako celkovým trhu*“, „*dvě slova, který sou si dost podobný*“, „*myslíme to celý hospodářství*“, „*není to důležitý*“, „*ve dvacátých letech dvacátého století*“ apod.

Zaznamenali jsme také záměnu v kořenu slova, a to konkrétně ve slově *plést* (vyslovováno „*plíst*“) a *polévka* (vyslovováno „*polívka*“), které je možné zařadit do češtiny hovorové dle Sgalla a Hronka⁸⁸ či do češtiny spisovné⁸⁹. V tomto projevu ani jednou nedojde k opravení užitého tvaru. Nespisovné koncovky jsou užívány automaticky, možná i úmyslně, za účelem odlehčení atmosféry vysokoškolských přednášek. Jak bylo na začátku zmíněno, nepředpokládáme u přednášejících

87 SGALL, Petr a JIŘÍ HRONEK. *Čeština bez příkras*. Praha: H&H, 1992, s. 33, ISBN 80-85467-29-1.

88 Tamtéž, s. 31.

89 FILIPEC, Josef; DANEŠ, František a kol. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost s Dodatkem ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Praha: Academia, 2009, s. 289. ISBN 978-80-200-1080-3.

neznalost formy, to v tomto případě dokládá i občasné užívání spisovných tvarů („*té národní ekonomiky*“, „*druhé ročníky*“).

Dalším příkladem odchylky od správné morfologie, již komentovaném v kapitole 2.1.2., který byl zaznamenán u M2, je užívání *-ej* namísto *-ý* ve všech již zmíněných pozicích:

- v koncovce na konci slova (v nahrávce: „*žádnej*“, „*uspořádanej*“, „*elektrickéj*“, „*takovej*“, „*mrtvej*“, „*živej*“),
- v koncovce, ale ne na konci slova (v nahrávce: v „*devadesátých letech*“, „*nějakých*“, „*spousta nezaměstnaných*“),
- v kmenech slova (v nahrávce: „*bejt*“).

U sloves první osoby jednotného čísla M2 užívá výhradně hovorovou koncovku *-u*, například „*zmiňuju*“. Zůstaneme-li s u sloves, zmíníme opět hovorové tvary „*můžu*“ a „*můžou*“, které jsou u tohoto mluvčího dominantní, stejného typu jsou také užitá slovesa „*nedokáží*“ („*nedokážou*“), „*žijí*“ („*žijou*“). Do obecné češtiny dle Sgalla a Hronka řadíme slovesa čtvrté třídy ve třetí osobě množného čísla bez koncového *-í*⁹⁰, v nahrávkách například „*dostávají*“, „*nevyrábějí*“, „*utrácejí*“.

Nově nalezeným jevem je sloveso být v podmiňovacím způsobu první osoby množného čísla ve tvary „*bysme*“, i ve tvary „*abysme*“ a „*kdybysme*“. Sgall a Hronek tento tvar uvádějí jako „*dost běžný i v hovoru celkově spisovném*“⁹¹, pokládají ho tedy za hovorový. Tento názor není ovšem jednoznačný, například ve článku *Bychom, nebo bysme?* Světly Čmejrkové publikovaného roku 2005 v časopise *Naše řeč* se dočteme, že tvar „*bysme*“ je čistě nespisovný.⁹² Stejně tak ve Slovníku spisovné češtiny není tvar „*bysme*“ uveden jako hovorová varianta „*bychom*“⁹³. Není tedy možné tvar jednoznačně zařadit k jedné či druhé vrstvě jazyka. Uživatelé češtiny tíhnou ke střídání kódů na základě formálnosti projevu a psanosti či mluvenosti. Vyhneme-li se tedy zařazení tohoto jevu do spisovného, nebo nespisovného jazyka, stále ho můžeme prohlásit přinejmenším jako nevhodný vzhledem k jeho užití při vysokoškolském výkladu.

90 SGALL, Petr a JIŘÍ HRONEK. *Čeština bez příkras*. Praha: H&H, 1992, s. 58, ISBN 80-85467-29-1.

91 Tamtéž, 55.

92 ČMEJRKOVÁ, Světla. *Bychom, nebo bysme? Naše řeč* [online]. 2005, 88(1), 18-36 [cit. 2024-04-17]. Dostupné z: <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7815>>.

93 FILIPEC, Josef; DANĚŠ, František a kol. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost s Dodatkem ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Praha: Academia, 2009, s. 40. ISBN 978-80-200-1080-3.

5.2.3 Lexikální rovina

Jak již pomalu vyplývá z výše popsaných jevů, vystupování M2 je značně uvolněné. Tomu odpovídá také výběr slovní zásoby.

Za zmínku stojí například „*maglajz*“ ve smyslu nepořádek nebo zmatek⁹⁴, „*na prď*“ ve smyslu k ničemu nebo zbytečný⁹⁵, „*průšvih*“ ve smyslu nepříjemnost nebo vážný problém⁹⁶, „*ted'kon*“ a „*ted'ko*“ jako hovorová podoba *ted'*⁹⁷, „*válet se*“⁹⁸ ve smyslu nic nedělat, „*prachy*“ jako peníze⁹⁹ a v poslední řadě „*svinstvo*“¹⁰⁰ ve větě „*To co dělá vláda, to je svinstvo*“ s přeneseným významem „*nekalosti*“, „*podrazy*“, „*neférové jednání*“, který není ve Slovníku spisovné češtiny uveden.

Mimo výše vyjmenované nespisovné výrazy lze také zaznamenat odborné termíny, což se u vysokoškolských přednášek očekává. Mluvíme například o: „*agregát*“, „*disponibilní důchod*“, „*renty*“, „*export*“, „*import*“, „*HDP*“ a jiné ekonomické termíny, které jsou pro přesný výklad nezbytné.

V nahrávkách je možné opět zaznamenat zvýšenou míru ukazovacích zájmen, viz kapitola 5.1.3. M2 užívá spisovné verze (*ten, ta, to, ...*), hovorové verze (*tahle, tenhle, tohle ...*) i jejich zesílené verze (*tenhleten, tahleta, tohleto, ...*). Zajímavým užitým tvarem je „*tenhleten*“ v genitivu, tedy „*tohohletoho*“, který naprosto popírá jakoukoliv snahu o ekonomizaci jazyka. Překvapivé je, že i tento přednášející se v jednom případě uchýlí k užití tvaru „*tem*“. V okamžiku uvědomění ale dojde k okamžité opravě, tedy: „*A my v tem... tom průběhu...*“; je tedy namístě předpokládat, že se v tomto případě jedná pouze o přerěknutí.

Mezi oblíbená výplňková slova M2 patří taktéž „*prostě*“: „*Budete mít prostě hromady hladovějících Američanů*“, „*Aby nemusel prostě platit daň z nemovitosti*“, „*Výrobce na Tuvalu si prostě otevře podnik*“, „*Ty lidi prostě potřebujeme*.“

V několika málo případech lze zaznamenat i slovo „*vlastně*“ („*Ta ekonomika vlastně není schopná to všechno vyřešit*“). Nejnápadnějšími výplňkovými slovy jsou ale „*jako*“, „*jo*“ a „*žejo*“, kterým se podrobněji věnujeme v kapitole 2.2.4.

94 HUGO, Jan a kol. *Slovník nespisovné češtiny*. 3. rozšířené vydání. Praha: MAXDORF, 2009, s. 238, ISBN 978-80-7345-198-1.

95 Tamtéž, s. 327.

96 Tamtéž, 334.

97 HUGO, Jan a kol. *Slovník nespisovné češtiny*. 3. rozšířené vydání. Praha: MAXDORF, 2009, s. 425, ISBN 978-80-7345-198-1.

98 Tamtéž, s. 444.

99 Tamtéž, s. 325.

100 Tamtéž, 384.

5.2.4 Syntaktická rovina

Z hlediska syntaxe jsme nezaznamenali tolik odchylek jako u M1, M2 se jich dopouští pouze zřídka, proto nedochází ani k častým opravám.

Kontaminaci jsme našli pouze jednou: „*Lidi by si nemohli dovolit poslat děti do základní školy.*“ V tomto případě se jedná o situaci, ve které M2 nevědomky spojil vazby „*do základní školy*“ a „*na základní školu*“. Přestože jde o odchylku od větné stavby, nejedná se v dlouhém monologu o nic neobvyklého a nepředpokládáme zde nevědomost správné vazby.

Atrakci jsme také zaznamenali pouze jednou: „*A aby to byl výkon, no tak asi by to mělo být výrobky a služby, který se tedy vyrobí.*“ V tomto případě je správný tvar slovesa v množném čísle, tedy „*by měly být*“. Chybně užitý tvar zde pravděpodobně plyne ze zájmena „*to*“, které následuje užitému slovesu právě ve středním rodě.

Dvakrát za přednášku nastává případ, kdy mluvčí užije dodatkově připojený větný člen: „*Když se podíváte na stranu jedenáct, v těch skriptech,*“ „*Převládají takové dva základní směry, v té makroekonomii,*“ tedy doplnění informace, upřesnění výpovědi. Lze předpokládat, že k tomuto jevu dochází proto, že si mluvčí včas neuvědomí úplné znění svého sdělení, a z toho důvodu, vkládá doplnění na konec věty.

V projevu M2 jsou velice nápadné kontaktní prostředky „*jo?*“ a „*žejo?*“ užívané na konci vět: „*Jako nečekejte, že jako vám řekne nějaký předpovědi, jo?*“ „*My jako mluvíme o tom, jak to bohatství vytvářet, jo?*“ „*Řešíme ty věci až jako expost, nevíme úplně přesně kdy, jo?*“ „*Nějak se s tím popereme, jo?*“ „*Říkali ste si, že ekonomie je věda o bohatství, jo?*“ „*Jako nečekejte, že jako vám řekne nějaký předpovědi, jo?*“ „*Agregát znamená celek, jo?*“, „*Ekonomika je to hospodářství, jo?*“ „*Říkali ste si na začátku minulého semestru, co to je ekonomie, žejo?*“ „*Řešili jsme tam ten užitek, žejo?*“ „*O tom všem je ta ekonomie, žejo?*“.

Zajímavostí je, že M2 tyto dva kontaktní prostředky dokonce užívá pospolu, čímž vznikají zvláštní konstrukce: „*Nabídne jim mzdu, žejo, jo?*“ „*Máme všechny domácnosti a všechny výrobce, žejo, jo?*“ „*Pořád se tam otáčí to samý, žejo, jo?*“ „*Ta vláda vládne, žejo, jo?*“.

Tyto kontaktní prostředky jsou užívané v takové míře, že je lze řadit k výplňkovým, parazitujícím prostředkům. V první řadě slouží jako zapojení posluchače do dialogu, opět zde mluvčí vytváří dojem interakce. Zároveň ale naznačuje ukončení jedné části výpovědi a získává čas k přípravě dalšího monologu. Mezi další výplňkový prostředek poté patří slovo „*jako*“, které je v hovorové češtině často užívané: „*A to je jako docela trefný, až na to, že nám jako ta ekonomie*

nedá ... jako nečekejte, že jako vám řekne nějaký předpovědi, jo?“ „*My jako mluvíme o tom, jak to bohatství vytvářet,*“ apod. U těchto příkladů je důležité zmínit, že zde „*jako*“ neplní funkci spojky, jako je tomu například ve spojení „*Nahlížíme na ní jako na agregát,*“ ale je naprosto bezvýznamná a do výpovědi nepřináší žádnou přidanou hodnotu.

Jako další kontaktní prostředek jsou používány řečnické otázky: „*Proč ty domácnosti tak spoří?*“ „*Co ty finanční trhy s těmi úsporami dělají?*“ „*Já teď do toho modelu potřebuju doplnit vládu, jak to udělám?*“ „*Co dělá vláda?*“ „*Kdo to dělá?*“ apod.; na které odpovídá sám mluvčí. Tento prostředek slouží jako úvod do dalšího výkladu, naznačuje přechod mezi jednotlivými částmi projevu a poutá pozornost posluchačů.

5.2.5 Shrnutí

Při analýze jazykového projevu přednášejícího 2 jsme pečlivě zkoumali jeho fonetické, morfologické, lexikální a syntaktické prvky. Zjistili jsme, že tento mluvčí rovněž často vykazuje typické znaky obecného i hovorového českého jazyka, což ovlivňuje jeho projev napříč všemi jazykovými úrovněmi.

Mimo již zmíněné vynechávání, krácení a dloužení hlásek jsme zaznamenali dva nové jevy, kterými je sloveso být v podmiňovacím způsobu první osoby množného čísla ve tvarech „*bysme*“, „*abysme*“ a „*kdybysme*“. Již bylo řečeno, že se o tomto tvaru vedou spory ohledně jeho řazení k nespisovné a hovorové češtině. Faktem zůstává, že se jedná o tvar velice rozšířený a běžně užívaný, tudíž u běžného posluchače zůstává bez povšimnutí, nebo je minimálně nerušivý.

Pro morfologickou rovinu je typické především užívání obecněčeských koncovek, především -ý namísto spisovného -é. U M2 téměř nedochází ke střídání kódu, spisovná koncovka je užívána pouze zřídka. V projevu tento jev působí, jako kdyby byl přednášejícím užíván vědomě a záměrně.

Z hlediska lexikální roviny jsme zaznamenali mnoho výrazů nespisovných a odborných. Za zmínku stojí také zvýšený výskyt ukazovacích zájmen ve spisovném i nespisovném tvaru a výplňková slova „*vlastně*“, „*prostě*“ a „*jako*“.

V syntaktické rovině jsme narazili pouze na minimum odchylek od větné stavby. Pro tohoto mluvčího jsou typické především kontaktní prostředky ve formě otázek.

Celý projev M2 působí velmi uvolněně a přístupně. Především díky užívaným nespisovným výrazům a koncovkám se mluvčí velmi přibližuje posluchačům studentům. Všechny výše zmíněné jevy vytváří dojem neformálního a přátelského prostředí. Nadměrné používání kontaktních

prostředků, ač může být pro někoho rušivé, vyvolává dojem zapojování posluchačů do dialogu a poutá na sebe pozornost. Vzhledem k tomu, že jsou nespisovné výrazy užívány opakovaně a přirozeně, ale zároveň nedochází k odchýlkám od syntaxe, lze předpokládat, že mluvčí volí tyto prostředky záměrně a svůj mluvený projev vědomě stylizuje do běžného hovoru.

Také u tohoto mluvčího se nám potvrzují stanovené hypotézy, a tedy že:

- v projevu se vyskytují prvky obecné češtiny a analyzovaných pedagog „neudržel“ spisovnou češtinu po celou dobu projevu,
- v projevu se vyskytuje řada hovorových prvků,
- projev přednášejícího je něčím specifický, např. častým využíváním konkrétního výplňkového slova,
- u přednášejícího vysoké školy nejde o neznalost normy, potvrdili jsme nesystematičnost odchylek způsobenou nedbalostí.

5.3 Subjekt 3

5.3.1 Fonetická rovina

U mluvčího číslo 3 (dále M3) jsme nezpozorovali žádný jev, který by nebyl již jmenován u předchozích subjektů. Z hlediska fonetiky byl charakteristický stejnými rysy, i když v jiném objemu. Pro M3 je příznačné časté střídání kódů, které popíšeme níže.

Z hlediska výslovnosti hlásek jsme zaznamenali již zmiňované pravidelné vynechávání souhlásky *k* ve slově „*když*“ („*dyž*“) a souhlásky *j* u tvarů slovesa „*jít*“ a „*být*“ (viz kapitola 5.2.1.).

V nahrávkách jsme si dále povšimli krácení a dloužení samohlásek. Ke krácení dochází například ve slovech „*prosím*“ („*prosim*“), „*povídat*“ („*povidat*“), „*řikal*“ („*řikal*“), „*nějakým*“ („*nějakym*“), „*jakým*“ („*jakym*“), „*celým*“ („*celym*“); z čehož plyne, že M3 nedbale vyslovuje především hlásku *í*. K dloužení dochází velmi často, a to primárně v koncovkách. M3 prodlužuje hlásky zejména při přechodu mezi větnými celky. Místo pauz, používá téměř výhradně dloužení samohlásek, což může být pro posluchače rušivé. Dále dochází k pravidelnému prodlužování předložky „*o*“ a spojky „*a*“.

Zaznamenali jsme také užívání obecněčeského protetického *v*. K tomuto jevu dochází častěji než u M2, jelikož se neobjevuje pouze u zájmen a předložky „o“, ale také u slov jako „obchodní“ (vyslovováno „vobchodní“) nebo „obrázek“ (vyslovováno „vobrázek“).

5.3.2 Morfologická rovina

Na morfologické rovině dochází k častému střídání kódů, jako tomu bylo u roviny fonetické.

Nalezli jsme tvary, ve kterých mluvčí užívá v koncovkách obecněčeské *í* místo spisovného *é*, například: „známý firmy“, „některý ty firmy“, „jediný, co ta Tesla vyrábí“, „v automobilovém průmyslu“, „strategického nákupu“, „vysoký náklady“, „významný položky“ apod. Mnohem častěji než u předchozích mluvčích se zde ale vyskytují i spisovné tvary („kancelářské potřeby“, „úklidové prostředky“, „služby, které nakupují“, „logistické služby“, „některé produkty“ apod.). Jak jsme již předeslali, ke střídání kódů zde dochází běžně, a to v nějakých případech i v rámci jednoho větného celku, např. „běžné nákupy, který jsou typický“. Důvodem by zde mohlo být, že mluvčí cítí potřebu vyjadřovat se spisovně, ale spisovné koncovky *-é* pro něj nejsou přirozené, *-ý* tedy používá, protože není schopen udržet spisovnost po celou dobu svého projevu.

Stejně je tomu se střídáním kódů i u nespisovného *-ej*, které M3 užívá pouze v prvních dvou pozicích, tj. v koncovce na konci slova („určítej“, „takovej“, „jedinej“) a v koncovce, ale ne na konci slova („uvázanejch“), *-ej* v kmeni slova nebylo u M3 užito ani jednou. Opět ale velice často užívá taktéž spisovnou koncovku *-í* (*-ý*). Interpretace by v tomto případě byla stejná jako u obecněčeské koncovky *-ý*.

Do této roviny řadíme také užívání chybných tvarů slov. V této kategorii jsme zaznamenali spojení „co se týče výskyt v čase“. Internetová jazyková příručka uvádí jako jediný přijatelný tvar v genitivu singuláru slova výskyt pouze tvar „výskytí“.¹⁰¹ V tomto případě je sporné, jedná-li se o neznalost, či pouhé přehnutí. My pokládáme za pravděpodobné je, že M3 nepokládá „výskyt“ za slovo v ženském rodě, pouze si během mluveného projevu včas neuvědomil správný tvar slova.

U sloves jsme našli již vyjmenované typy vymykajících se tvarů, a to: „můžu“, „můžou“ namísto „mohu“, „mohou“, hovorové *-u* v první osobě jednotného čísla (např. „potřebuju“), u slovesa čtvrté třídy ve třetí osobě množného čísla opět dochází ke střídání kódů, v několika případech se slovesa objevují bez koncového *-í* („vkládaj“), nově i s koncovkou *-ej* („tvořej“),

101 Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky. *Internetová jazyková příručka*. [online]. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2008-2012. [cit. 2024-04-17]
Dostupné z: <<http://prirucka.ujc.cas.cz>>.

spisovná verze je ovšem častější (např. „vyprazdňují“, „skládají“). Nově zmíníme hovorové vynechávání *-e* u první osoby množného čísla¹⁰² (např. „ukážem“, „budem“, „potřebujem“). M3 dále užívá sloveso „týkat se“ v obou z dubletních tvarů, tedy „týká se“ i „týče se“, což opět dokazuje, že střídání kódů je pro M3 přirozené.

5.3.3 Lexikální rovina

Z hlediska lexikálních odchylek není projev M3 zvláště zajímavý.

Znovu musíme zmínit zvýšenou míru ukazující zájmen, které M3 užívá ve spisovné i nespisovné formě. Nově se nám tento jev propisuje i do fonetické roviny, jelikož jsou v některých případech nespisovné verze „tyhle“, „tenhle“ apod. vyslovovány s *d* namísto *h*, tedy „tydle“, „tendle“ apod.

I v tomto projevu nalezneme odborné termíny („*ekonomie*“, „*byznys*“ apod.), které, jak jsme již zmínili, nejsou ve výkladu na vysoké škole překvapivé, jsou naopak nezbytné.

Jediným užitým slovem, které je zaznamenáno ve Slovníku nespisovné češtiny, je „*baterka*“ namísto „*baterie*“. U tohoto tvaru by se ale dalo diskutovat, zda opravdu náleží nespisovné češtině, jelikož ho lze nalézt i ve Slovníku spisovné češtiny, Slovníku nespisovné češtiny či Internetové jazykové příručce, Akademický slovník současné češtiny ho označuje jako kolokviální vyšší: „*Jako kolokviální vyšší označujeme kolokviální slova a významy, které se poměrně často užívají i v komunikačních situacích, v nichž se přednostně užívá spisovná čeština. V těchto situacích působí jako méně formální, stylově nižší.*“¹⁰³ Tvar je hojně užívaný, což dokazuje i jeho 30 222 výskytů v korpusu (syn v12) oproti 142 495 výskytům „*baterie*“.¹⁰⁴

Tento přednášející překvapivě nevyužívá žádná výplňková slova. Namísto nich užívá dloužení hlásek viz kapitola 5.3.1.

5.3.4 Syntaktická rovina

Jak už vyplývá z výše popsaných rovin, tento projev je vesměs spisovný a normám se vymyká pouze minimálně. Není tedy překvapením, že ani na syntaktické rovině jsme nenalezli mnoho odchylek.

102 SGALL, Petr a Jiří HRONEK. *Čeština bez příkras*. Praha: H&H, 1992, s. 55, ISBN 80-85467-29-1.

103 *Akademický slovník současné češtiny* [online] (2017–2024). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. [Cit. 18. 04. 2024.] Dostupné z: <<https://slovníkcestiny.cz>>.

104 KŘEN, Michal a kol.: *Korpus SYN*, verze 12 ze 29. 12. 2023. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2023. [Cit. 18-04-2024] Dostupné z: <<https://www.korpus.cz>>.

V projevu jsme nenalezli odchylky od větné stavby, tedy anakolut, zeugma, atrakci, ani kontaminaci, výplňková slova, kontaktové prostředky ani jinou zajímavost. V případě, že se mluvčí přerekne, chybu si okamžitě uvědomí a napraví ji: „*Když jich bude nedostatek, tak většinou přímo neohrožuje ... neohrožují tu výrobu,*“ „*Z 80 % budu do toho skladu chodit podle objednávek jenom pro určité omezené ... pro určitou omezenou část portfolia,*“ „*...kdy se ta ... kdy ta poptávka nastane.*“

Jediným nedostatek v této rovině je již zmíněné neužívání pauz, jelikož jsou nahrazeny dlouhými samohláskami a v několika případech hezitačními zvuky.

5.3.5 Shrnutí

Během analýzy jazykového projevu M3 jsme důkladně prozkoumali jeho fonetické, morfologické, lexikální a syntaktické charakteristiky. Zjistili jsme, že projevuje známky jak obecného, tak hovorového českého jazyka, avšak ve srovnání s ostatními zkoumanými mluvčími v mnohem menší míře. Je pro něj typické, že často přechází mezi různými jazykovými kódy, přičemž jak spisovné, tak nespisovné tvary se v jeho projevu objevují téměř ve stejném poměru.

Z hlediska fonetické roviny tento přednášející nepřinesl žádné nové jevy, které by se lišily od předchozích subjektů. Nalezli jsme pravidelnost ve výslovnosti *k* a *j* na začátku slov, *t* a *d* ovšem vyslovuje ve všech případech. Charakteristické je krácení samohlásky *i* a časté dloužení.

Na morfologické rovině je nejvíce patrné časté střídání jazykových kódů. Zvláštní pozornost si zaslouží střídání nespisovné koncovky *-í* a spisovné koncovky *-é*, ke kterému dochází i v rámci jednoho větného celku. Významným jevem je také užívání nespisovného *-ej*, které se na rozdíl od předešlých subjektů vyskytuje pouze ve dvou ze tří pozic. Zároveň jsme identifikovali chybný tvar slova „*výskyt*“, jenž je v rozporu s normou stanovenou v Internetové jazykové příručce.

Z hlediska lexikální roviny jsme jako jedinou zajímavost zaznamenali pouze výraz *baterka*, který lze nalézt ve Slovníku nespisovné češtiny ale taktéž ve Slovníku spisovné češtiny, Internetové jazykové příručce a Akademickém slovníku současné češtiny. Nelze tedy stoprocentně říci, do které z vrstev jazyka patří. Dle korpusu jsme ale dokázali, že se jedná o tvar hojně využívaný, ani v odborném projevu by tedy neměl být překážkou.

V rovině syntaktické jsme nenarazili na žádnou odchylku od větné stavby ani výplňková slova. Jakákoliv menší chyba byla mluvčím okamžitě opravena.

Přestože je projev subjektu číslo tři je velmi pečlivý, odchylky se objevují pouze mimořádně a v projevu se vyskytuje pouze jeden mírně rušivý jev (tedy dloužení samohlásek), potvrzují se nám stanovené hypotézy:

- v projevu se vyskytují prvky obecné češtiny a analyzovaných pedagog „neudržel“ spisovnou češtinu po celou dobu projevu,
- v projevu se vyskytuje řada hovorových prvků,
- projev přednášejícího je něčím specifický, v tomto případě střídáním kódů,
- u přednášejícího vysoké školy nejde o neznalost normy, potvrdili jsme nesystematičnost odchylek způsobenou nedbalostí.

5.4 Subjekt 4

5.4.1 Fonetická rovina

Z hlediska fonetiky je projev mluvčího číslo 4 (dále M4), v porovnání s předchozími subjekty, až na pár výjimek spisovný.

V málem množství jsme zaznamenali zjednodušování výslovnosti, tedy vynechávání souhlásky *d* („[d]neska“, „ta[d]yto“), *t* („vlas[t]ně“, „jes[t]li“), *k* („[k]dyž“), *j* („[j]eště“, „[j]menovala“, „pů[j]deme“).

M4 se ke dloužení samohlásek uchýlí pouze v jednom případě u slova „*třeba*“. Tato situace nastává ve chvíli, kdy mluvčí přemýšlí nad příklady, které by ujasnily jeho výklad. Dloužení je v tomto případě tedy užito neúmyslně a dává prostor pro další promyšlení výpovědi. Co se týče dloužení, dochází především ke zkracování *-í* na *-i*, je tomu tak opět u sloves čtvrté slovesné třídy v první osobě jednotného čísla: „*koupím*“ („*koupim*“), „*nevím*“ („*nevim*“), „*měním*“ („*měnim*“), „*neumím*“ („*neumim*“), „*myslím*“ („*myslim*“), „*zjistím*“ („*zjistim*“); a také u zájmen: „*tím*“ („*tim*“), „*takovýhle*“ („*takovyhle*“).

V tomto projevu jsme taktéž jednou zaznamenali sloveso být v podmiňovacím způsobu první osoby množného čísla ve tvaru „*bysme*“, u něhož je, jak již bylo řečeno v kapitole 2.2.1, zařazení k určité vrstvě jazyka nejednoznačné.

5.4.2 Morfologická rovina

Z hlediska morfologie bylo taktéž zaznamenáno pouze malé množství odchylek.

Jak jsme již předeslali, nejvýraznějšími rysy obecné češtiny na rovině morfologické jsou koncovky - é a -ý. Obecněčeskou koncovku -ej M4 neužije ve svém výkladu ani jednou. Koncovku -ý jsme zaznamenali pouze v jednom případě a to „*Lezlo to z ní jak z chlupatý deky*“. Přestože Akademický slovník současné češtiny tento frazém označuje jako kolokviální, tedy: „[...] slova a významy, které jsou typické pro každodenní vyjadřování a zároveň v něm nepůsobí zhruběle. Tradičně se označují jako nespisovné,“¹⁰⁵ otázka spisovnosti je zde složitější. Přikláníme se k názoru, že spisovný tvar „*chlupaté*“ v tomto užití působí nepatřičně, jelikož se jedná o frazém, který je v povědomí právě ve své nespisovné formě.

V další řadě jsme si povšimli tvaru „*ty jednotlivá piva*“, v němž je užitý chybný rod slovesa *to*. Tuto odchylku lze pokládat pouze za přechytnutí či nedbalost, vzhledem k přídavnému jménu „*jednotlivá*“ ve správném tvaru.

Co se týče sloves, u první osoby jednotného čísla M4 zatím jako jediný překvapivě užívá výhradně spisovnou koncovku -i. Zůstaneme-li s u sloves, do obecné češtiny spadají slovesa čtvrté třídy ve třetí osobě množného čísla bez koncového -í, k čemuž se M4 uchýlí pouze v těchto konkrétních případech: „*znaj*“, „*neznaj*“, „*maj*“. Je nutné brát v potaz, že ve všech ostatních případech jsou užití tvary spisovné, nelze proto tento jev pokládat za neznalost, znovu se jedná pouze o nedbalost, která může být způsobena dlouhým monologickým projevem.

Poslední morfologickou zvláštností u tohoto mluvčího je slovo obrázek v lokálu plurálu. V rámci jednoho větného celku je užit „*obrázkách*“ a také „*obrázcích*“. Internetová jazyková příručka uvádí jako jediný správný tvar „*obrázcích*“. Tvar „*obrázkách*“ je tedy chybný a také téměř neužívaný, což dokládá také jeho 61 výskytů v korpusu (syn v12) na 6 025 výskytů správného tvaru.¹⁰⁶ Toto je první případ, kdy lze pokládat za možné, že se jedná o neznalost kódu.

5.4.3 Lexikální rovina

Z hlediska lexika je projev M4 zajímavější. Nalezneme v něm řadu termínů, nespisovných slov a také slov přejatých.

V první řadě typicky zmíníme zájmena ukazovací. M4 je užívá s mírou, ani zdaleka ne v takové míře jako ostatní mluvčí. Ukazovací zájmena můžeme v projevu najít ve spisovné formě (*ten, ta, to, ...*), nespisovné formě (*tahle, tenhle, tohle, ...*) i zesílené nespisovné formě (*tahleta,*

105 *Akademický slovník současné češtiny* [online] (2017–2024). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. [Cit. 18. 04. 2024.] Dostupné z: <<https://slovníkcestiny.cz>>.

106 KŘEN, Michal a kol.: *Korpus SYN*, verze 12 ze 29. 12. 2023. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2023. [Cit. 18-04-2024] Dostupné z: <<https://www.korpus.cz>>.

tenhleten, tohleto, ...). M4 také použil tvary jako „tadytu“, „tadyhlencto“, „tadyhlenctom“, které jsme nedohledali ve Slovníku spisovné češtiny, Slovníku nespisovné češtiny, Internetové jazykové příručce ani Akademickém slovníku současné češtiny, a proto je budeme pokládat za nespisovné. Tyto tvary se nám také propisují do fonetické roviny, jelikož jsou vyslovovány bez *d*, tedy „taytu“, „tayhlencto“, „tayhlenctom“.

Další očekávaným, a již zmiňovaným, rysem přednášek na vysoké škole, jsou odborné termíny, v tomto případě se jedná například o: „hierarchie“, „disponovat“, „vertikála“, „modifikátory“. M4 také velice často užívá anglicismy: „lowcost“, „brand building“, „product placement“, „sub-brand“, „branded house“, jež jsou v ekonomických oborech běžně užívané, proto by pro studenty měly být srozumitelné.

Mezi slova vymykající se normě řadíme: slangové „vymazlené“¹⁰⁷ ve smyslu výborné, ve vynikajícím stavu, „ted'kon“¹⁰⁸ jako hovorová podoba „ted“ a expresivní „vyšťourat“ („novináři vyšťourali“) ve smyslu nalézt, objevit.¹⁰⁹ Dále jsme našli jedno slovo hovorové, a to „automobilka“.¹¹⁰ Mluvčí užívá tato slova pravděpodobně z důvodu komunikace s konkrétní cílovou skupinou, tedy studenty, u které předpokládá, že je obeznámena se slangem nebo hovorovými výrazy. Užíváním slov typických pro neformální komunikaci se mluvčí přibližuje studentům, snaží se o zprostředkování informací srozumitelněji a jednodušeji a vytváří přátelského a uvolněného prostředí.

5.4.4 Syntaktická rovina

Stejně jako v projevu M2, i u tohoto subjektu můžeme pozorovat hojný výskyt kontaktového prostředku „jo?“ užívaného na konci vět, například: „Hlavně jsme řešili, jestli teda ta značka je budovaná výrobcem, a nebo jestli je budovaná maloobchodním prodejcem, jo?“ „Řešili jsme, jestli je dobré mít jednu značku pro všechny produktové řady, jo?“ „Podle toho jak bude sněžit, jo?“ „Bude tam něco, jak ty agentury tvoří ty brandy, jo?“ „Máme vertikální členění a máme horizontální, takže budeme zůstávat na jedné úrovni, jo?“ „Firma do toho nedává finanční prostředky, jo?“ „Opět je to značka Albert, jo?“ „Mělo by to být nějak graficky označeno, jo?“;

107 HUGO, Jan a kol. *Slovník nespisovné češtiny*. 3. rozšířené vydání. Praha: MAXDORF, 2009, s. 464, ISBN 978-80-7345-198-1.

108 Tamtéž, s. 425.

109 FILIPEC, Josef a DANEŠ, František a kol. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost s dodatkem ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Vydání 4. Praha: Nakladatelství Academia, 2005, s. 523 ISBN 978-80-200-1446-7.

110 HUGO, Jan a kol. *Slovník nespisovné češtiny*. 3. rozšířené vydání. Praha: MAXDORF, 2009, s. 23, ISBN 978-80-7345-198-1.

taktěž „žejo?“: „Firma se jmenuje Nestlé, žejo?“ „Nemá smysl tu značku jako rušit a dávat všude Nestlé, žejo.“ „Víme, že je rozdíl mezi zákazníkem a spotřebitelem, žejo?“ „Šíří se to samo, žejo?“ Lze předpokládat, že mluvčí využívá kontaktovémi prostředky „jo?“ a „žejo?“ k několika účelům. Prvním je potvrzení porozumění nebo souhlasu posluchačů s tím, co říká. Tímto způsobem dostává zpětnou vazbu a ujišťuje se ve srozumitelnosti své výpovědi. Dále může sloužit k získání pozornosti posluchačů, jelikož tímto způsobem dochází k „narušení“ plynulého monologu. Také může být použito k získání názoru nebo reakce posluchače, čímž se vytváří dojem dialogu. Celkově přispívá k interaktivitě a zapojení posluchačů do konverzace, což může podpořit jejich aktivní účast a pozornost.

Typickými výplňkovými slovy pro M4 je „jako“: „Kdybych náhodou tady jako nebyla...“, „Maj to třeba jako cenově rozlišené“, „Ta nejnižší je taková ta jako nehezká“, „Mají regál prémiového zboží a tam mají různé jako produkty“, „Je to ta prémiová vlastně jako značka“, „Na Vánoce si dopřejí něco jako lepšího“, „Měli bysme se snažit držet tu cenu jako stejnou“, „Vidíte ten design, které je vlastně jako stejný“, „Lidi mají dobrý pocit z toho jako luxusního obalu“, apod. V těchto případech „jako“ neplní funkci spojky, jedná se pouze o bezvýznamné slovo (viz kapitola 5.2.4). Druhým nad míru užívaným slovem je „vlastně“: „Do těch strategií to vlastně taky spadá“, „Firemní značka tam vlastně není vidět, na tom obalu“, „To znamená, že je tam ta původní vlastně značka“, „Tady už vidíme, že se přiznává vlastně to firemní jméno“, „Tady vidíme další vlastně velký agregát“, „Pořád vlastně vidíme tu firemní značku“, „Jenom si ukážeme, jak vlastně ucelená strategie to je.“

Již bylo řečeno, že „vlastně“ slouží jako částice modální s významem opravným nebo jako výzva k zpřesnění, v těchto případech ji ale M4 využívá bez jasného záměru

V jednom případě se setkáváme s dodatkově připojeným větným členem: „V Polsku to asi bylo levnější, ta výroba“, jde tedy o doplnění informace či upřesnění výpovědi. Je možné předpokládat, že stejně jako u M2 tento jev vzniká z nedostatečného uvědomění si obsahu výpovědi a následnému přidávání chybějících informací na konec věty.

V otázce odchylek od pravidelné větné stavby jsme našli kontaminaci: „Dá se aplikovat tadyhlenctu strategii“, kde lze předpokládat, že v důsledku nepozornosti došlo ke zkřížení „dá se aplikovat strategie“ a „lze aplikovat strategii“; a anakolut: „A i tak proti tomu byl jako velké protesty“, kde lze předpokládat, že mluvčí dostatečně nepromyslel svou výpověď, proto se uchýlil k užití chybného čísla jmen.

5.4.5 Shrnutí

Po důkladné analýze spisovnosti projevu přednášejícího číslo čtyři jsme zjistili, že se i tento subjekt uchyluje k prvkům obecného a hovorového jazyka. Ve srovnání s ostatními mluvčími k tomuto ale dochází značně méně často.

Z hlediska fonetické roviny je u M4 pravidelné pouze krácení samohlásek, k ostatním jevům obecné češtiny dochází pouze zřídka. Od ostatních mluvčích se M4 liší především užíváním spisovného *-i* u sloves v první osobě jednotného čísla.

Zajímavým jevem v morfologii je střídání tvarů „*obrázcích*“ a „*obrázkách*“, což je první jev, u kterého lze předpokládat neznalost kódu. M4 jako jediný ze zatím analyzovaných mluvčích užívá výhradně spisovné koncovky u přídavných jmen, výjimky se dopustí pouze u frazému „*leze to z něj jak[o] z chlupaté deky*“.

V lexikální rovině jsme našli několik slov vymykajících se spisovné češtině, odborné termíny a především hojně užívané anglicismy, které jsou pro tohoto mluvčího typické.

V syntaxi jsou nejnápadnějším rysem kontaktní prostředky „*jo?*“ a „*žejo?*“, výplňková slova „*jako*“ a „*vlastně*“. Odchytky od pravidelné větné stavby jsme našli pouze dvě.

Přestože je tento projev až na pár výjimek spisovný a odchytky se objevují pouze mimořádně, potvrzují se námi stanovené hypotézy:

- v projevu se vyskytují prvky obecné češtiny a analyzovaný pedagog „neudržel“ spisovnou češtinu po celou dobu projevu,
- v projevu se vyskytuje řada hovorových prvků,
- projev přednášejícího je něčím specifický, v tomto případě kontaktními prostředky,
- u přednášejícího vysoké školy nejde o neznalost normy, potvrdili jsme nesystematičnost odchylek způsobenou nedbalostí.

5.5 Subjekt 5

5.5.1 Fonetická rovina

Ve fonetické rovině se mluvčí číslo 5 (dále M5) uchyluje k již zmíněným odchýlkám, žádný nový jev u tohoto mluvčího nebyl nalezen.

V první řadě zmíníme nedbalou výslovnost. Jedná se konkrétně o souhlásku *d* ve slovech „*tady*“ (vyslovováno „*tay*“) a „*padesát*“ (vyslovováno „*paesát*“), souhlásku *k* ve slově *když* (vyslovováno „*dyž*“), souhlásku *j* ve slově „*ještě*“ (vyslovováno „*eště*“), souhlásku *t* ve slovech „*vlastně*“ (vyslovováno „*vlasně*“), souhlásku *h* ve slově „*takhle*“ (vyslovováno „*takle*“) a souhlásku *l* ve slově „*jestli*“ (vyslovováno „*jeslí*“).

M5 se vůbec neuchyluje k dloužení samohlásek, ke krácení téměř vůbec. Případ krácení jsme zaznamenali pouze čtyřikrát, a to ve slově „*peněžním*“, „*nějakým*“ a „*devadesátým sedmým*“, vždy tedy u samohlásky *i*. U tohoto jevu je důležité zmínit, že M5 ve svém projevu téměř nevyužívá slovesa čtvrté slovesné třídy v první osobě jednotného čísla, u kterých jsme krácení pozorovali nejčastěji, což může mít za důsledek téměř nulový výskyt krácení samohlásek.

V jednom ojedinělém případě mluvčí užije protetické *v* ve slově „*opravdu*“ (tedy „*vopravdu*“), taktéž předpokládáme, že se jedná pouze o důsledek nedostatečné pozornosti.

5.5.2 Morfologická rovina

Co se týče roviny morfologické, M5 udržel spisovný projev po téměř celou dobu výkladu.

Obecněčeskou koncovku *-ej* jsme u M5 zaznamenali pouze jednou, na první pozici, tedy u přídavných jmen na konci slova. Jedná se konkrétně o spojení „*celej rok*“. Neznalost kódu je v tomto případě naprosto vyloučena, téměř jistě se jedná pouze o přeroknutí způsobené delším plynulým monologem.

Taktéž nespisovná koncovka *-ý* namísto spisovného *-é* se objevuje pouze výjimečně, a to ve spojeních „*v devadesátým sedmým*“ a „*to je dobrý*“. Interpretace je zde stejná jako u koncovky *-ej*.

V této rovině zmíníme také krácení slov, konkrétně vynechávání koncovky *-e* ve spojeních „*tak dál[e]*“ a „*víc[e]*“. Již jsme zmínili, že se jedná o dublety ve spisovné češtině běžně užívané (viz kapitola 5.1.2), přesto v projevu tolik důkladném, jako je tento, poutají pozornost.

5.5.3 Lexikální rovina

Z hlediska lexikálního není projev M5 zvláště zajímavý, jelikož se mluvčí téměř dokonale vyvaroval nespisovných slov, jedinou nápadnou odchylkou v této rovině jsou výplňková slova.

Mezi nejčastěji užívaná výplňková slova M5 patří „jako“: „*I když klesne cenová hladina, tak přece jako musíme mít peníze...*“, „*Ve skriptech máte nějaké to jako přehledné schéma,*“ „*V devádesátym sedmým jako byly nějaké problémy,*“ „*Proč není schopna jako regulovat množství peněz?*“ „*Tady máme nějaké časové jako úseky,*“ „*Takže to jsou takové jako vážné věci.*“ apod. Jak lze vidět, ani v jednom z případů se nejedná o spojku, „jako“ je užívání nadměrně a bez jakéhokoliv důvodu. Dále „vlastně“: „*Budeme říkat, že vlastně to jedna lomeno v[...]*“, „*V těch penězích můžeme vyjadřovat cenu, hodnotu vlastně jednotlivých zboží.*“; toto slovo sice M5 neuvádá příliš často, ve větách ale neplní svou funkci části modální, tudíž je pro obsah sdělení bezvýznamné.

M5 pravidelně užívá odborné termíny z oblasti ekonomiky: „*oscilační pásmo*“, „*emitovat*“, „*kapitál*“, „*konvertibilní*“ a „*nekonvertibilní*“, „*oscilace kurzu*“, „*depreciovat*“, „*apreciovat*“, „*intervenovat*“, „*export*“, „*import*“ aj. Opět platí, že je v odborném mluveném projevu očekáváme.

Jediným užitým nespisovným slovem dle Slovníku nespisovné češtiny je „*mrknout se*“ ve významu podívat se.¹¹¹ Zařazení tohoto slova do nespisovné vrstvy může působit poněkud přehnaně, výraz je běžně používán a ani ve vysokoškolském projevu ho nepovažujeme za nevhodný.

V poslední řadě nás zaujalo spojení „*nalít peníze*“, které jsme pokládali za nespisovné. Spojení ale nelze dohledat v žádném ze slovníků a příruček, toto tvrzení tedy nemůžeme doložit. Jedná se o frazém, který lze sám o sobě řadit do nespisovné češtiny. Neobsahuje však žádnou nespisovnou část (např. „*nalejt peníze*“, „*nalít prachy*“), proto se domníváme, že ho lze považovat za hovorovou variantu. Dle korpusu (syn v12) je tento frazém užit v 388 případech.¹¹²

5.5.4 Syntaktická rovina

Stejně jako v projevu M2 a M4, i M5 nadměrně užívá kontaktní prostředky, které díky tomu hraničí s výplňkovými slovy. I v tomto případě se jedná o „*jo?*“ a případně „*žejo?*“ na konci vět. Předpokládáme zde stejný důvod k výskytu tohoto jevu, tedy snahu o získání potvrzení porozumění,

111 HUGO, Jan a kol. *Slovník nespisovné češtiny*. 3. rozšířené vydání. Praha: MAXDORF, 2009, s. 256, ISBN 978-80-7345-198-1.

112 KŘEN, Michal a kol.: *Korpus SYN*, verze 12 ze 29. 12. 2023. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2023. [Cit. 18-04-2024] Dostupný z: <<https://www.korpus.cz>>.

souhlasu nebo jiné zpětné vazby posluchačů, získání pozornosti, vytvoření dojmu dialogu, zapojení posluchačů do konverzace a jiné výše zmíněné možnosti. Uvedeme několik příkladů výskytu tohoto prvku: „Aby měli co nabídnout, žejo?“ „Nastoupily státy, žejo?“ „Ta mince ztrácela na té hodnotě, žejo?“ „...najednou v tom peněžním oběhu bylo moc peněz, žejo?“ „Cena zlata se prostě každý den mění, žejo?“ „Byly tam nějaké historické události, které prostě vedly k tomu, že bylo více dolarů než prostě byly zlaté zásoby, žejo?“ „Každý byl ochoten to zboží přijmout, jo?“ „Takže ty banky jako shromažďovaly fyzické zlato a na základě toho mohly vydávat, emitovat, tisknout peníze, jo?“ „Jedna koruna může během roku uskutečnit celou řadu anebo několik takzvaných koupí a prodejů, jo?“ „Zjistíme, že se zúčastní několika těch koupí a prodejů, jo?“ „My budeme předpokládat, že je to nějaká stabilní veličina, jo?“ „Reálný produkt je to ypsilon, jo?“ „My jsme ještě detailně o inflaci nehovořili, ale asi tušíme, jo?“ „Ty peníze fyzicky vůbec nepotřebujete, jo?“.

Jak jsme již předeslali, jedná se o kontaktní prostředky a zároveň i výplňková slova, což lze dokázat i na následujících příkladech: „To znáte z těch pohádek, jak nosili si v těch váčcích, žejo, zlaté mince,“ „Když to fyzické množství produkce vynásobíme cenovou hladinou, žejo, tak dostáváme nominální produkt,“ „Dokážeme určit, žejo, měřítko cen,“ „Třeba 25 korun, jo, za euro.“ V těchto příkladech, a dalších případech, se M4 uchyluje ke vkládání kontaktního prostředku do centra výpovědi, nikoliv na její konec, což dokazuje, že mluvčí tyto tvary užívá nevědomě.

V tomto projevu můžeme zaznamenat jednu elipsu: „V devadesátým sedmým jako byly nějaké problémy.“ M5 v tomto případě vynechává „roce“, jelikož předpokládá, že jde o informaci obecně známou. Nejedná se o neobvyklý jev, je velice nepravděpodobné, že by vynecháním „roce“ došlo k nepochopení sdělované informace.

Dále jsme našli jeden případ dodatečně připojeného větného členu: „Možná kdyby tam nalili nějaké peníze, do té ekonomiky.“ V této situaci se mluvčí snaží upřesnit informaci již ukončené výpovědi, proto „do té ekonomiky“ staví až na konec věty.

Odchylku od větné stavby jsme našli pouze jednu, a to ve větě: „V dnešní době jsou naše bankovky kryty právě tím zbožím a službami, které v té ekonomice je produkováno.“ Jedná se o atrakci, která zde zapříčiňuje užití chybného čísla ve slovesu trpného rodu „být produkován“. Ve tvaru „je produkováno“ se sloveso váže pouze k předmětu zboží. Chybná vazba může být zapříčiněna nedostatečnou pozorností k obsahu výpovědi, což má za důsledek užití vazby pouze k jednomu ze členů několikanásobného předmětu. V dalších případech, kdy by mohlo dojít k odchylkám od větné stavby, se M5 včas opraví: „Po první světové válce tedy přišlo k situaci,

nebo došlo k situaci, [...]“ „Před těmi Vánoci to je taková, to je takový typický příklad,“ „Pokud by se vychýlilo, pokud by se vychýlil ten kurz.“

5.5.5 Shrnutí

Po analýze fonetické, morfologické, lexikální a syntaktické rovině projevu mluvčího číslo 5 jsme zjistili, že M5 vykazuje rysy obecné i hovorové češtiny pouze výjimečně. Jeho projev je primárně spisovný, odchylky se objevují pouze ojediněle.

Fonetická rovina se vyznačuje zjednodušováním výslovnosti u souhlásek *d, k, j, t, h* a *l*. V několika případech lze zaznamenat krácení souhlásky *i*.

Morfologická rovina je spisovná pouze na několik málo případů obecněčeských koncovek *-ý* a *-ej* a jeden případ protetického *v*.

Lexikální rovina je významná především výplňkovým slovem „*jako*“, které je nadměrně užíváno, a častými odbornými termíny.

Na rovině syntaktické jsou zásadní kontaktní prostředky „*jo*“ a „*žejo*“ kladené na konec vět. M5 se vyznačuje užíváním těchto prostředků jako výplňkových slov v případech, kdy je užívá uvnitř věty.

Ač je tento projev téměř dokonale spisovný, potvrzují se nám stanovené hypotézy:

- v projevu se vyskytují prvky obecné češtiny a analyzovaný pedagog „neudržel“ spisovnou češtinu po celou dobu projevu,
- v projevu se vyskytuje řada hovorových prvků,
- projev přednášejícího je něčím specifický, v tomto případě slovem „*jo*“ ve funkci kontaktního prostředku i výplňkového slova,
- u přednášejícího vysoké školy nejde o neznalost normy, potvrdili jsme nesystematičnost odchylek způsobenou nedbalostí.

6 Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo na základě získaných nahrávek analyzovat pět náhodných přednášejících ekonomické fakulty Technické univerzity v Liberci z hlediska spisovnosti. Nyní se vrátíme ke čtyřem výše stanoveným hypotézám a vyhodnotíme, které z nich se ukázaly být pravdivé.

První hypotézou bylo stanovisko, že žádná z přednášek analyzovaných pedagogů nebude čistě spisovná, tedy v každém projevu se budou vyskytovat prvky obecné češtiny. Tento předpoklad se nám podařilo potvrdit. Dokázali jsme, že každý z pedagogů se k obecné češtině uchýlí alespoň jednou a to na každé z rovin.

Z hlediska fonetiky jsme zkoumali spisovnost a nespisovnost projevující se ve výslovnosti. Každý ze zkoumaných přednášejících užíval zjednodušenou výslovnost, nedbale byla vyslovovány souhlásky *t, d, k* především ve slovech: *který, vlastně, když*, jelikož se v českém jazyce jedná o slova velmi frekventovaná. Po vzoru Sgalla a Hronka jsme tento jev označili za obecnou češtinu. Totéž platí u vynechávání souhlásky *j*, které jsme zaznamenali u čtyř subjektů. Nevyslovování *j* je vy spisovné vrstvě jazyka tolerováno pouze u tvarů slovesa být, jak dokazujeme na úryvku z České výslovnostní normy od Hůrkové-Novotné. Na této rovině jsme našli změnu délky hlásek, ke krácení hlásek se uchýloval každý ze zkoumaných pedagogů, k dlužení tři. Krácení bylo nejčastější u souhlásky *i*, především u sloves čtvrté slovesné třídy v první osobě jednotného čísla, dlužení se objevovalo v případech, kdy mluvčí přecházel mezi jednotlivými větnými celky a potřeboval více času na rozmyšlení své další výpovědi, tedy místo pauz. Poslední výslovnostní odchylkou, ke které se uchýlili dva z přednášejících, je protetické *v*, jež je považována za jev obecné češtiny.

Na morfologické rovině jsme zkoumali odchylky od spisovnosti především v koncovkách či chybných tvarech slov. V první řadě obecněčeská koncovka *-í* využívaná namísto spisovného *-é* u přídavných jmen a vztažných zájmen pojících se ke jménům v množném čísle ženského a mužského neživotného rodu nebo v jednotném čísle středního rodu byla užitá každým mluvčím minimálně jednou, u jednoho pedagoga jsme našli také záměnu *-é* za *-í* v kořenu slova. Záměna spisovného *y* za nespisovné *ej* se v českém jazyce bere v potaz na třech pozicích: v koncovce na konci slova byla užitá čtyřmi pedagogy, v koncovce ale ne na konci slova třemi pedagogy, a v kmeni slova dvěma pedagogy. Posledními záměnami v koncovkách přídavných jmen je *-ý* namísto *-á* u přídavných jmen a vztažných zájmen pojících se k podstatným jménům středního rodu

množného čísla a namísto koncovky *-í* u přídavných jmen pojících se k podstatným jménům mužského životného rodu v množném čísle, které jsme našli pouze u jednoho přednášejícího. Také jsme našli slovesa ve třetí osobě množného čísla bez koncového *-í* u tří přednášejících.. Chybné tvary slov, jež jsme našli, jsou: „*autama*“ namísto „*auty*“ v plurálu instrumentálu, „*výskyt*“ namísto „*výskytů*“ v genitivu singuláru a „*obrázkách*“ namísto „*obrázcích*“ v lokálu plurálu. Do morfologické roviny řadíme taktéž zkracování slov jako *dále*, *teprve*, *více*, jež jsme našli u dvou mluvčích. Ojediněle se vyskytl chybný rod ukazovacího zájmena a slovo „*pocad*“.

Na lexikální rovině jsme zkoumali slovní zásobu jednotlivých přednášejících. U čtyř subjektů jsme zaznamenali vysoký výskyt ukazovacích zájmen a to v jejich spisovné formě, nespisovné formě, zesílené nespisovné formě a různých modifikacích jako „*tadyhlencto*“. Každý z přednášejících užíval ve výkladu odborné termíny. Našli jsme i mnoho slov nespisovných: *realitka*, *barák*, *stovka*, *maglajz*, *ted'kon*, *prachy*, *svinstvo*, *vymazlené* apod. Nespisovná slova užíli tři pedagogové. Tři mluvčí dále využívali výplňková slova, a to například *vlastně*, *teda*, *prostě*, *jo*, *žejo*, *jako* aj. V poslední řadě zmíníme anglicismy, které má ve velké oblibě jeden ze zkoumaných mluvčích.

Na rovině syntaktické jsme hledali zajímavosti a odchylky související s větnou stavbou. U jednoho přednášejícího jsme našli vsuvky a elipsu, u dvou dodatkově připojený větný člen. U čtyř subjektů bylo velice nápadné užívání kontaktních prostředků, ve všech případech se jednalo o „*jo?*“ nebo „*žejo?*“ na konci vět, jeden z nich dokonce oba jevy užíval současně a jeden je vkládal doprostřed vět, dalším kontaktním prostředkem bylo užívání řečnických otázek. Co se týče odchylek od větné stavby, ty jsme našli ve čtyřech zkoumaných projevech, konkrétně:

- M1 – šestkrát anakolut, třikrát kontaminace, dvakrát atrakce,
- M2 – jednou kontaminace, jednou atrakce,
- M4 – jednou kontaminace,
- M5 – jednou atrakce.

Druhou stanovenou hypotézou bylo stanovisko, podle kterého se ve všech projevech budou vyskytovat hovorové prvky. Tuto hypotézu jsme dokázali potvrdit. Každý pedagog využíval prvky hovorové češtiny.

Prvním nalezeným hovorovým prvkem, který zmíníme, jsou tvary „*můžu*“ a „*můžou*“, jež se vyskytovaly u tří přednášejících, jejich spisovnou podobou je „*mohu*“ a „*mohou*“; dále slovesa typu

„nedokážou“, „žijou“ jsme našli u jednoho přednášejícího. Slovesa v první osobě jednotného čísla s koncovkou *-u* namísto *-i*, která je dle Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost hovorovým rysem, jsme zaznamenali u dvou přednášejících. Do hovorovosti můžeme řadit také zvýšenou míru ukazovacích zájmen, jež bylo možné nalézt u 3 pedagogů. Za znak hovorovosti pokládáme také výplňková slova a vysokou míru kontaktních prostředků.

Morfologické roviny také náleží tvary „*bysme*“, „*abysme*“ a „*kdybysme*“, které se objevili u dvou subjektů. Tyto tvary nelze jednoznačně zařadit do spisovné či nespisovné vrstvy jazyka, kolísají mezi hovorovostí a obecnou češtinou, označili jsme je tedy přinejmenším za nevhodné ve vysokoškolské přednášce.

Třetí stanovenou hypotézou bylo tvrzení, že každý projev bude něčím specifický. I tuto hypotézu jsme potvrdili. Specifika se týkala především výplňkových slov, která se pro každého pedagoga lišila, či kontaktních prostředků, které naopak užívali všichni stejné. Jeden z mluvčích je významný velmi častým střídáním kódů. Další jako jediný užívá spisovnou koncovku *-i* u sloves v první osobě jednotného čísla. U jednoho jsme zaznamenali úmyslné užívání nespisovných koncovek a slov za účelem vyvolání přátelské atmosféry během přednášek.

Poslední hypotéza byla, že u přednášejících vysoké školy nepředpokládáme neznalost normy, tudíž počítáme s nesystematičností odchylek způsobenou nedbalostí. I tuto hypotézu jsme potvrdili. Pouze v jednom případě nastává situace, kdy spekulujeme, zda se nejedná o neznalost kódu, a to u tvaru slova „*obrázkách*“, který užil M4. V tomto případě je možné, že mluvčí považuje tvar za dubletní, jelikož v rámci jednoho větného celku užije chybný i správný tvar.

Čtyři z pěti hypotéz se tedy ukázaly jako pravdivé a jedna částečně pravdivá, předpoklady naší práce byly tudíž správné.

Co se ovšem týče funkčnosti projevů, ani jeden nelze označit za nevyhovující. Pouze minimum nalezených jevů považujeme za rušivé, některé z nich běžný posluchač ani nepostřehne. Hovorovost a nespisovnost, které jsme identifikovali ve zkoumaných projevech jsou fenomény, které by se ve vysokoškolských přednáškách neměly vyskytovat, lze je ale tolerovat. V některých případech mohou do projevu navíc přinést příjemnou atmosféru, která podporuje interakci s posluchači. Důležité je, že u všech projevů zůstává srozumitelnost sdělení.

7 Seznam použitých zdrojů

7.1 Knižní zdroje

1. ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7235-413-9.
2. ČECHOVÁ, Marie; KRČMOVÁ, Marie a MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-961-4.
3. ČECHOVÁ, Marie. *Stylistika současné češtiny*. Praha: ISV, 1997. Jazykověda (Institut sociálních vztahů). ISBN 80-858-6621-8.
4. HUBÁČEK, Jaroslav, Eva JANDOVÁ a Jana SVOBODOVÁ. *Čeština pro učitele*. Opava: OPTYS, spol. s r.o., 1996. ISBN 80-85819-41-1.
5. HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ, Jiřina. *Česká výslovnostní norma*. Praha: Scientia, 1995, ISBN 80-85827-93-x.
6. HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ, Jiřina; ŠRÁMKOVÁ, Vítězslava. *Mluvený projev a přednes*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984. Učebnice pro střední školy [Státní pedagogické nakladatelství, edice].
7. HUGO, Jan a kol. *Slovník nespisovné češtiny*. 3. rozšířené vydání. Praha: MAXDORF, 2009. ISBN 978-80-7345-198-1.
8. FILIPEC, Josef a DANĚŠ, František a kol. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost s dodatkem ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Vydání 4. Praha: Nakladatelství Academia, 2005. ISBN 978-80-200-1446-7.
9. LANGER, Antonín. *Úspěch veřejné promluvy: kapitoly z rétoriky*. Praha: FORTUNA, 1993. ISBN 80-7168-063-X.
10. SGALL, Petr a Jiří HRONEK. *Čeština bez příkras*. Praha: H&H, 1992. ISBN 80-85467-29-1.

7.2 Internetové zdroje

1. ČMEJRKOVÁ, Světlá. Bychom, nebo bysme? *Naše řeč* [online]. 2005, 88(1), 18-36 [cit. 2024-04-17]. Dostupné z: <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7815>>.
2. HOFFMANNOVÁ, Jana. *Projevy mluvené a psané*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. [cit. 2024-04-17]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/PROJEVY_MLUVENÉ_A_PSANÉ>.
3. KŘEN, Michal a kol.: *Korpus SYN, verze 12 ze 29. 12. 2023*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2023. [Cit. 18-04-2024] Dostupné z: <<https://www.korpus.cz>>.
4. Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky. *Internetová jazyková příručka*. [online]. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2008-2012. [Cit. 18-04-2024]. Dostupné z: <<http://prirucka.ujc.cas.cz>>.
5. *Akademický slovník současné češtiny* [online] (2017–2024). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. [Cit. 18. 04. 2024.] Dostupné z: <<https://slovníkcestiny.cz>>.